



"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in JERUSALEM

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	Երես
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	
— Մեծ Պահֆ.	Զ. Ա. Զ. 33
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
— Պահֆ.	Ե. 36
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ	
— Մենասանեն իմ մուլլ.	ԶԱԻԷՆ. Ա. Զ. 38
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
— Համմուրայի Օրինագիրքը.	ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ ԱԲՂ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ 39
— «Հայ Բուսաբարհ».	ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱԲԻԿԵԱՆ 44
ԳՐԱԿԱՆ	
— Արփիար Արփիարեան.	Յ. ՕՇԱԿԱՆ 48
ՔԱՐՈՋԽՕՍԱԿԱՆ	
— Հոլուական Ասուածաբանութիւն.	ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՖԵԱՆ 52
ԿՐՕՆԱ-ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ	
— Մահ եւ անմահութիւն.	BERDIAEV 57
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ	
— Մլինոյ վանք.	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ 60
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ	
— Եկեղեցական-Բեմական.	62
— Պաշտօնական.	64
ՏԵՐՈՒՆԻ	
— Միաբան Միհրան Զուլֆայեան.	64

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգիրն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 15

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԷ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1953

≡ ՓԵՏՐՈՒԱՐ ≡

ԹԻԻ 2

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Մ Ե Մ Պ Ա Հ Ք

«Մի՛ հոգայք ընդ ոգւոյ թէ զինչ ուսիցեմք, եւ մի՛ ընդ մարմնոյ թէ զինչ զգեցնուցուք: Զի ոգի առաւել է քան զկեանքս, եւ մարմին՝ քան զմանրեմք»:

ՂՈՒԿ. ԺԲ. 22-24

Կարգ մը ընկերային երևոյթներ, տօնախմբումներ, իւրաքանչիւր տարե-
դարձի, կամ աւանդութեան բերումով ամէն տարի կրկնուելով իմաստէ ու
նշանակութենէ կը պարպուին մարդոց համար՝ որոնք չեն գիտեր անդրադառ-
նալ և այդու իսկ խորանալ և իջնել տօներու մեղի մատուցած խորհուրդին:

Այսկերպ մարդոց համար աշխարհը ունայն է: Ունայնութեամբ մը սա-
կայն որ ոչ իմաստափրական և ոչ ալ որոշ վարդապետական հիմք մը ունի:
Փրականութեան մէջ սակայն ամէն ինչ ունայն է ունայնամիտներուն համար
միայն: Կան երևոյթներ մեր կեանքին մէջ որոնք, մեզի բերած իրենց խոր-
հուրդովն ու վսեմութեամբ միշտ թարմ են, քաջալերական և շինիչ:

Ճշմարիտ քրիստոնեային համար անձնիւր սուրբի տօն, առիթ մըն է
նորոգուելու, քրիստոնէական նոր օգիտով մը լցուելու, և քրիստոնէական ազ-
նիւ սկզբունքներով շարունակելու առաջադրուած անցաւոր այս կեանքը: Հե-
տեւաբար ինքզինք կարենալ միշտ նորոգ պահել՝ քրիստոնէական առաքինու-
թիւն մըն է:

Նորոգման, սրբադործման հանգրուաններէն մին, Մեծ Պահոց օրերն են
որոնք դարձեալ իրենց մատուցած խորհուրդով տեղ կը գրաւեն մեր կեանքին
մէջ:

«Ապաքէն դուք Տաճար Աստուծոյ կենդանւոյ էք» կ'ըսէ Պօղոս Առաք-
եալ: Ժիշդ է որ մեր մարմինները կենդանի Աստուծոյ Տաճարներն են. ու մենք
ամբողջ մեր կեանքին տեսչութեան այնպիսի գործելու կերպ մը պարտինք

ուռնենալ որ արժանի ըլլանք կենդանի Աստուածութիւնը մեր մարմնեղէն անօթ-ներուն մէջ ընդունելու: Բայց, մարդկօրէն, տկարութեամբ մը, — մեր բնութեան բերումովն իսկ —, երբեմն կը տկարանանք ու մեր հոգիները, մանաւանդ մեր մարմինները կը կապենք անցաւոր, աշխարհային, փուճ վայելքներու և հաճոյքներու: Այդպէսով հեռացնելու մենէ մեր Տէրը, արժանի չըլլալով մեր մարմինները կենդանի Աստուծոյ Տաճարներ դարձնելու: Հո՛ս, ահաւասիկ կը սկսի մարդկային հոգիին տռամը: Անկո՛ւմը: Բայց մեծ մտածողներ ըսեր են թէ հաճոյքէն և հաճոյանալէն աւելի գեղեցիկ բան մը կայ, — տիրել ու յաղթել անոնց: Շատ մը սուրբեր ի սկզբան մեծ մեղաւորներ եղած են, սակայն զղուճն ու սրբացումը բարձրացուցած է զիրենք ու մեղքերու անդունդն ի վար իրենց գոյթը վերելքի մը փոխակերպած:

Մեծ Պահքը, այն շրջանն է մեր կեանքին մէջ ուր՝ ամէն անհատ ինքզինքը էապէս աւելի մօտ կը զգայ մեր Տիրոջ, աւելի սերտ յարաբերութիւն մը կ'ունենայ Աստուածային ներկայութեան հետ, ներապրելով Զայն:

Մեծ Պահքը հետեւաբար այն շրջանն է մեր կեանքին մէջ երբ արտաքինանալով մենք մեզմէ, կը դիտենք այն բոլոր զործերը որոնք երկար ժամանակի մը վրայ մեզ հեռացուցած են ճշմարիտ քրիստոնէի մը վայել ապրելու կերպ ուռնենալէ: Այսպիսով կը թօթուենք մեր վրայէն մարմնական զանազան կարիքները, հասնելու համար աւելի բարձր և ներհուն կեանքի մը: Ժուճկալութիւնն ու մանաւանդ անձնուրացութիւնը կարելի է հակադրել կարգ մը մարդոց այն հասկացողութեան որ սովորաբար կը ճանչցուի իբրեւ կեանքի *հիւ-տանիստ* աշխարհահայեացք — նոր զգեստով շատ հին վարդապետութիւն մը: Յոյն փիլիսոփայական դրութիւններուն մէջ իր առաքելութեան ընթացքին աւանդէն շուտ — իր ծնունդէն իսկ վրիպածը: Երբեմն, սխալ հասկացողութեամբ մը մարդիկ երջանկանալը կը շփոթեն իրենց մարմնական զանազան փափաքներուն գոհացում տալով: Հետեւաբար, իւրաքանչիւր անգամ որ մարմնապէս կը հաճոյանանք, մենք մեզի երջանկանալու պատրանքը տուած կ'ըլլանք. և որովհետեւ մարդկային մեր բնութեամբ կ'ուզենք միշտ երջանկանալ, կը ձգտինք միշտ մարմնապէս հաճոյանալ, ու հաճոյքին մեզ մօտ տեւականանալը մեզ կ'առաջնորդէ անխուսափելիօրէն բարոյալքումի: Հարկ է որ մարմինն պէս պէս կարիքները չափաւորուին, զսպուին, տեղ տալու համար հոգեկան ապրումին, կրօնական հայեցողութեան, և սրտեռանդն պաշտամունքի:

Պահեցողութիւնը մեր մարմինն համար վարժանք մըն է: Փորձի շրջան մըն է երբ հոգեպէս ուժեղացած՝ կ'արհամարհենք մարմնական ցանկութիւնները և կը տիրակալենք անոր յուր զգացումները: Ինքզինքնիս քննելէ, վերաքննելէ ետք, պիտի կարենանք լաւը և գեղեցիկը արժեւորել և յուրին սրբազրել: Վասնզի արժեւորում և սրբաջրում՝ դատում կ'ենթադրեն:

Մեր առօրեայ փոխ-յարաբերութիւններուն մէջ, կեանքի պայքարին մէջ, ինչ ինչ զիջումներ կրնանք ըրած ըլլալ նիւթական զանազան բարիքներ ձեռք բերելու ի խնդիր, որոնք ի վերջոյ կրնան զմեզ հեռացուցած ըլլալ առաքինութենէ և այդպիսով մեր հոգիին վրայէն սրբած՝ Աստուածային պատկերին դրոշմը: Ասոր համար է որ բոլոր ժողովուրդներու մէջ ալ, մարդկութեան՝ կրօնական որոշ հասկացողութեան մը գալէն ետք, մեծ մարգարէներ, ժողո-

վուրդի առաջնորդներ, ճակատագրական վայրկեանները կանխող օրերուն, պահեցողութեամբ, ծոմապահութեամբ ապրած՝ ինքզինքնին քննած, մաքրած, զօրացած են։ Սրբագործութեմը մը ետք մեր հոգիները թեթևութեամբ մը, զօրութեամբ մը կարծես թէ պայծառակերպութիւն մը կը զգենուն։ Եւ լաւագոյն առիթը այդ զօրութեամբ մեր հոգիները չարին դէմ, մեղքին դէմ վանանելու, Ս. Յարութեան Հրաշափառ Տօնը քրիստոնէական տօներուն ամենէն փառաւորն ու ամենէն շքեղն է։ Մանաւանդ Ս. Յարութեան Տօնը մարդկային մեղքերը սրբագործելու խորհրդատուն է։ Քրիստոս իր մահովը կը յաղթէր մահունան։ Այն մահունան որ մեղքով սկզբնաւորուած էր. հետեւաբար, ազատելու համար մահկանացու մեղքերէն, անհրաժեշտաբար պէտք է որ սրբագործուինք։ Սրբենք մեր հոգիներուն վրայ նստած մեղքերուն դիրտը. և ասոր լաւագոյն միջոցը Մեծ Պահքի անդրադարձումի և ինքնաքննութեան, ի մի բան՝ կամքին տիրակալելու օրերն են։ Մնաց որ պահեցողութիւնը ֆիզիք հասկացողութեամբ մը եթէ անհրաժեշտութիւն մըն է մեր մարմնին համար, անհրաժեշտութիւն մըն ալ է նաև մեր հոգիին համար։ Խռովակոծ մեր հոգիին համար ներամփոփումն ու աղօթքը մեծագոյն սփոփանքն է։ Աղօթքը մեր է՛ն մեծ մխիթարութիւնն է։

Ապաշաւի այս օրերուն պէտք չէ թերանալ կատարելու կրօնական այն պարտաւորութիւնը որ կը յանձնարարուի մեզի. օրպէսզի, Քրիստոսի Յարութեան տօնին, մենք ևս թողունք այն գերեզմանը որ մեր մեղքերով զոյացուցած ենք։

Հաւարակ տեղիք է այլևս ըսել թէ մեր ազգային տեականացման մեծագոյն ազդակը, քրիստոնէական բարձր սկզբունքներուն մեր հոգին անքակտելիօրէն կապելը եղած է։ Մեր՝ այդ ոգիին ի խնդիր ազգովին զոհադրժուելը, մեր տեաբար սրբագործուելը, և ի վերջոյ մեր աչքերը տեապէս քրիստոնէական Լոյսին յառելը։

Մեծ Պահոց օրերուն մէջ ենք։

Ու երբ մեր աչքերը պահ մը կը դարձնենք մեր շուրջ, պիտի տեսնենք զուցէ թէ մենէ շատերը փոխան Լոյսի՝ խաւարին մէջ կը յամառին մնալ։ Բայց մենք մեր ծնունդով եղած ենք Լուսաւորչական, Քրիստոսով, առաքեալներով, Լուսաւորիչով լուսաւորուած, այդ լոյսին համար զոհուած, և մշտապէս այդ լոյսին հետևողները եղած ենք։

Անդրադառնանք այդ լոյսին, որպէսզի հեռանալով խաւարէն, ըլլանք հարազատ զաւակները մեր Մայր Եկեղեցիին ու Տիրոջ «Լուսոյ Որդիները» թէ՛ այս կեանքին և թէ՛ անդենականին մէջ, վառճիլ յաւիտեանական կեանքը պայմանաւոր է մեր այս աշխարհի բարի և անմեղ կեանքով։

Զ. Ա. Զ.



ԿՐԹՆԱԿԱՆ

Պ Ա Հ Ք

« Եւ յորժամ պահիցեմ, մի լինիք իբրեւ զկեղծաւորսն օրովս... զի մի՛ երեսնցիս մարդկան իբրեւ զպանոգ. այլ՝ չօրն ֆու ի ծածուկ : ՄԱՍԹ. Զ. 18-18

Իրողութիւնները զլխիվայր կամ տարբեր տեսնելու շատ մը տխուր իրադարձութիւններու կարգին, պահեցողութեան հասկացողութիւնն ալ օխալ վարժութիւններու առարկայ էր հրէից ժոտ, Յիսուսի շրջանին։

Մարմին և հոգին սերտ առնչութիւններով յարաբերութեան մէջ են իրարու հետ, հետեւաբար ինչ որ պատահի մարմնին կ'ունենայ իր անդրադարձ ազդեցութիւնը հոգիին վրայ։ Կրնա՞նք այնպէս մը վարուել մեր մարմնին հետ, որ օգնենք հոգիին։ Այս սկզբունքէն, մտածուի՞նք կր ծնի պահքի վարժութիւնը։

Պահքը չի նշանակեր պարզ հրաժարումը ուտելիքներէն և հաճոյքներէն, հրաժարած ըլլալու սիրոյն, այլ նպատակի մը համար։ Յիսուսի ժամանակ պահքը գոյութիւն ունէր և անոր գործադրութիւնը կը պահանջուէր աւելի խստութեամբ, սակայն իր նպատակին չէր ծառայեր։ Յիսուսի պահանջն էր որ նպատակը հաշտուի գործադրած միջոցներուն և վարժութեանց հետ։

Եթէ պահքը իր բոլոր ձևերով մեզի սկզբունքին պիտի չտանի, անիմաստ վարժութիւններու փորձ մը ըլլալէ անդին չանցնիր։ Եթէ մարմնին պարտադրուելիք այդ զրուիւնը պիտի չստեղծէ հոգիի օխալիւն մը մեր մէջ, ապարդիւն կը դառնան յանուն ժուժկալութեան մեր բոլոր հրաժարումները։ Զինուորին զգեստն ու զէնքերն չեն որ զինք զինուոր կ'ընեն, այլ ոգին, որուն շնորհիւ ինք քաջ պաշտպանը կը հանգիստանայ իր երկրին և անոր իրաւունքներուն։

Մեծ պահքի մէջ ենք, և մեզմէ շատերուն համար անիկա ուրիշ բան չէ, բայց զրկանքներով լեցուն քառասուն օրերու շրջան մը։ Այս մտածումը ինքնին կը բաւէ որ վտանգուի պահեցողութենէն դալիք բաւրիք և ան դադրի իր նպատակէն, ըլլալու

համար շարան մը անիմաստ հրաժարումներու։

Անտարակոյս Մեծ պահքը կը սկսի սեղաններու ժուժկալութենէն և մարմնի սանձաւորութենէն, բարձրանալու համար հոգեկան օխալիւնի մը, հոգեկան պահքին։ Սակայն միւս կողմէն պահքը պէտք չէ նկատուի ուտելիքներու և խմելիքներու դաժան ճաշացուցակ մը, ոչ ալ ապաշաւի տխուր երգեցողութիւններու հանգէս, այլ ժուժկալութեան հրաւէր մը։

Հոգին բուժել մարմնի միջոցաւ, աւելի ճիշդը, մարմնը կազմակերպել որպէսզի հոգիի ճիւղաւորման և ծաղկումին առաջարկէ բացուի։ Առաքեալի բացատրութեամբ մարմնը սանձել, ասպարէզ տալու համար հոգիին։

Հին ճգնաւորները անապատ կը վազէին փոխելու համար աշխարհի չարքին։ Սակայն էակամեր աշխարհէն հեռանալը չէր, այլ իր հոգեկան ուժերը՝ իր հետապնդած նպատակին ծառայեցնելը։ Զեւը չէր կրկնուրը այլ՝ էութիւնը։

Ճգնաւորը որ անապատ կ'երթայ և ինքզինքը կ'ենթարկէ մարմնական զրկանքներու և շատ յաճախ խոշտոնգումներու, կը գգայ թէ իր հոգին անհանգիստ է, երկուութեան պայքար կայ իր ներսը և կ'ուզէ միութեան մը գալ ինքզինքին հետ, և այդ միութիւնը կարելի կը դառնայ երբ մեր էութեան մէջ համերաշխութիւն գոյանայ, երբ անոր իւրաքանչիւր մասին տրուի իր արժանի տեղը, երբ մեր բարձրագոյն կառելիութիւններով տիրապետեն։

Ինքզինքին տէր է արդարեւ ան՝ որ կըրնայ սանձ զնեւ իր հաճոյքներուն, իր կիրքերուն, և մանաւանդ չի՞ողուլ որ հոգեկան կեանքի ազնուագոյն յուզելը ստորադասուի պղտոր և զգեսկի միտումներու։ Անոնք որ այս ընդհանուր հասկացողութեան և սկզբունքին հակառակ կը շարժին, կ'անարգեն ոչ միայն մարդը իրենց անձին մէջ, այլ նաև զԱստուած, և չեն պահեր Մեծ պահքի սկզբունքը։

Բոլոր մարմնական զանցումները, կամաւոր հրաժարումները ամէն տեսակի հաճոյքներէ, կ'արժեւորուին կամ իբրեւ խորհրդադանիւ սկզբունք բանի մը, կամ իբրեւ միջոց բաներու։ Այս տեսակէտով մարմնը թէ արտաբանիչ և թէ դաստիարակիչը կը հան-

գլխանայ հոգիին: Կարելի է ներս մտնել վանականի մը խուցէն և հարցնել իրեն, թէ ի՞նչ է պատճառ եղած իր հոն առաջ-նորդուելուն, ինչո՞ւ նախընտրած է բնակիլ այդ մերկ պատերուն մէջ, ննջելու այդ չոր խշտեակին վրայ և ճաշակելու անբաւարար ու խեղճ բուսելու աստիճան ուտելիքներ: Եթէ յիշեալ վանականը կը ճանչնայ ինք-զինքը, և գիտակից է իր ընտրութեան, պիտի պատասխանէ անտարակոյս թէ ինքը կը սիրէ իր ընտրած կեանքը երկու գլխաւոր պատճառներով: Նախ անոնք խորհրդ-դանշեր են իր ապաշխարանքին, յետոյ համապատասխան իր հպարտութիւնէն և ճո-խութիւնէն փախչող խոնարհատութեան: Ասոնցմէ անկախ, անոնք իր այս նոր կեանքին մէջ կ'օգնեն որ ինք հաղորդակցու-թեան մէջ կարենայ ըլլալ իր Տիրոջը հետ:

Սակայն վանականը ամբողջապէս սը-խալած պիտի ըլլար, եթէ ամբողջ ինք մեծ արժանիք է առանձինն պարծել, թէ մեծ առաքելութիւնները աղքատութեան յա-տուկ են: Այս մտադրութիւններով եթէ ինքը ջանայ կրթել իր հոգին, վախ կայ որ սովամահ ընէ գայն: Ահա ինչ որ կը կազմէ սկզբունքը պարզին:

Պահքը իր արտաքին ձևին մէջ պար-տադրանք և արարմունք է, խորքին մէջ առկայն պատրաստութիւն է Աստուծոյ: Այս կերպով ան կը դառնայ կրօնական միջոց եւ հոգեկան փրկութեան առիթ: Այսօր պահքը չի պահուիր իր վայել լրլրութեամբ, վասնզի մեղի կը պակաս զոհողութեանց այն կշիռը որ մեղմ է կը պահանջուի: Քիչ է թիւը անոնց՝ որոնք իրենց ակաւանդովը կը փորեն իրենց գերեզմանը: Անոնց՝ որոնք մարմնական ու հոգեկան զոհերն են իրենց հաճոյքներուն: Անոնց՝ որոնց ապիկարու-թիւնն ու ծուլութիւնը արդիւնք է իրենց ներքին սանձարձակ ապրումներուն: Փռտ-կալ անձեր միայն աշխատաւոր են իրապէս, վասնզի առաջին հանգրուանը՝ ուր շուայտ եւ ցոփ կենցաղը կ'առաջնորդէ մարդը, ծուլութիւնն է:

Եթէ ճիշդ է թէ մարդուն կեանքը ան-վերջ կռիւ մըն է նւթական գահացումնե-րու և բարձրագոյն իտէալներու միջև, և թէ ան չի կրնար հրաժարիլ ոչ իր մեղքերէն և ոչ ալ Աստուծմէ, ի՞նչպէս պէտք է կազ-մակերպել մարդը, որ ան կարենայ գրաւել

արարչագործութեան կարգին մէջ իր բա-ցառիկ տեղը:

Այս տեսակէտով միակ ու բարձրագոյն տրպարը որ մեղի կը ներկայանայ մեր Տէրն է, որուն նկարագրին գեղեցկութիւնն ու կատարելութիւնը սակայն առաջին նայ-ուածքով վհատութիւն կը պատճառէ մեղի: Բայց եթէ խոր խելամտութեամբ մը հե-տեւինք մեր Տիրոջ կեանքին, պիտի տես-նենք թէ առանց բարոյական բռնն պայ-քարի չէր որ Ան հասաւ իր նկարագրի հմ-բողջական կազմութեան: Մարդ մը որ պայ-քարեցաւ ամենէն հզօր և անդիմադրելի փորձութիւններու դէմ, սկսեալ անապատի փորձութիւնէն մինչև Գեթսեմանիի խռով-քը, ուր իր ճակտին վրայ վայելեցան քրե-տիւնքի և արիւնի կալլակներ:

Մովսէս օր ակնածելի նախահայրն է եղած հրէական կրօնքին և օրէնքին, հա-մաձայն Ս. Գրքին մեղանշած է ու չէ կըր-ցած Աւետոյաց երկիրը մտնել: Գուրան կը հրամայէ նոյնիսկ Մուհամմադին՝ որ իր մեղ-քերուն համար թողութիւն խնդրէ, կոմ-փիկիտի և Պուստոյի հետևորդները բնաւ կատարեալ չեն դաւանած կրօնի իրենց հիմնադիրները:

Սակայն միւս կողմէն պէտք է մոռնալ որ Յիսուսի կատարելութիւնը չի կայանար անոր մեղք գործելու անկարողութեանը մէջ, այլ իր յաղթելու կարողութեանը մէջ: Մեծ փորձութիւնները կը յարձակին յաճախ մեծ կարիւրութիւններ անեցողներուն վը-րայ, վասնզի մենք միւս ամենէն զօրաւոր տեղերէն խոցելի ենք: Մեծ ծովերը աւելի ենթակայ են ուժգին փոթորիկներու և ա-մենի բարձրութիւնները՝ մեծ հովերու:

Քաջառողջ էք, խելացի և հարուստ հո-գիով և մարմնով, տնտեսը գիտցէք ձեր ուժերը: Հիւանդ, սնունդ, յիմար ըլլալէ վերջ՝ չափ ուշ է: Կառաւարել կը նշանակէ նախատեսել գիտնալ: Եթէ Նոր Տարին հաշ-ուեյարգարի պատեհութիւնն է մեր գործե-րուն՝ Մեծ պահքը հաշուեյարգարի շրջանն է մեր մեղքերուն: Այս զգացումով գիտա-ւորել Մեծ պահքը, վերածել է զայն մտա-կայութեան, մտամփոփութի և կրօնական խոկումի հրաւերի մը, որ ծիսական պար-տադրանք մը ըլլալէ աւելի միջոց մըն է բարձրագոյն արժէքներու տիրացումին:

Յ.

ՔԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՄԵՆԱՍՏԱՆԷՆ ԻՄ ՄՌԱՅԼ

Ծա՛ռ, ի՛մ ծառս աղուոր, քու հասակովդ արեցնի
Անապատին մէջ, շուրջիս, հորիզոնին դէմ կանգուն
Իմ հոգիիս դուն այսօր, կը բանաս խռովք մ'անանուն:

x

Շատրուանի մ'հանգունակ, քու ոստերովդ բիրաւոր
Կոհակներովդ կանաչի, կը լիացնես այուրներս
Որոնք միշտ զուրկ մնացին՝ այգիներէ ծաղկաւէս...:

x

Երբ կը դիտեմ քեզ հիմա, պատահանիս ընդմէջէն,
Ինձ կը բռնի քէ կ'անիս ու կը շատնաս դուն քու մէջ
Կ'ըլլաս անսառ մը խռովուն, ու ոստերովդ ներքեւէն

x

Կ'անցնին հովեր, արքներնուն՝ բիր հէքեքներ անանուն:
Այսպէս կեցած քու դիմաց, խոտը պատրանք մ'ինձ կ'ըլլաս,
Ու կը տեսնեմ Հայրենի ծառաստաններս կորուսած...:

x

Բայց երբ հովերն անողորմ, ծեծեն մարմինըդ փարթամ
Խեղացընոր կը հօնիս երբեմն աչ եւ մերթ ձախ
— Գիտե՛ս աղուոր իմ հին ծառ, հիշտ սէրերուս պէս անցեալ:

x

Եւ արդ կ'զգամ որ իմ մէջ, իմ էութեանս խորքէն
Խանդավառսանք մը մախուր իր պարայրին գիս կ'առնէ.
Կը գուրգուրամ քու վրայդ, զաւկի մը պէս եւ հեռուէն...:

ՉԱԻԷՆ Ա. Զ.

ԲԱՆՆՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՄՈՒՐԱՊԻՏԻ ՕՐԻՆԱԳԻՐՔԸ

• ՕՐԵՆՔՆԵՐԸ

1. Եթէ մարդ մը ամբաստանած է մէկը, և մարդասպանութիւն (եան ամբաստանութիւն մը) ձգած է անմօր վրայ, և (զայն) չէ ապացուցած անոր, իր ամբաստանիչը պիտի մեղացուի:

2. Եթէ մէկը կախարդանքի⁽¹⁾ (ամբաստանութիւն մը) ձգած է մէկու մը վրայ, և (զայն) չէ ապացուցած անոր, ան որուն վրայ կախարդանքի (ի ամբաստանութիւնը) ձգուած է, գետն-աստուծոյ պիտի երթայ, պիտի ջրասուզուի գետն-աստուծոյ մէջ, եթէ գետն-աստուծաւ զայն նուաճէ, իր ամբաստանիչը պիտի առնէ անոր տունը, եթէ (սակայն) գետն-աստուծաւ այդ անձը անմեղ յայտարարէ, և անվթար դուրս դայ, ան որ ձգած է կախարդանքի (ամբաստանութիւնը) անոր վրայ, պիտի մեղացուի, (մինչդեռ) ան որ ջրասուզուեցաւ գետն-աստուծոյ մէջ, պիտի առնէ իր ամբաստանիչին տունը:

3. Եթէ մէկը սուտ վկայութեան⁽²⁾ համար ներկայացած է ատենի, և չէ ապացուցած արտայայտութիւնը զոր արտաբերած է, եթէ այդ դատը, կեանք (յարուցանող) դատ մըն է, այդ անձը պիտի մեղացուի:

4. Եթէ ան (սուտ) վկայութեան՝

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ

ելած է ցորենի կամ դրամի համար, պիտի կրէ այդ դատին պատուհասը:

5. Եթէ դատաւոր մը դատ մը տեսած է, վճիռ մը արձակած, արձանագրած

կնքուած վաւերագիր մը, յետոյ սակայն փոխած է իր դատավճիռը, (արդ) պիտի ապացուցանեն այդ դատաւորին, թէ փոխած է դատավճիռը զոր արձակած է, և տաննեղու անգամ պիտի տայ իրաւունքը, զոր այդ դատը կը պարունակէ. տակաւին, պիտի վտարեն զինքը հաւաքոյթին մէջ, իր իրաւասութեան գահէն. պիտի չվերադառնայ (հոն), և պիտի չնստի դատաւորներու հետ (այլևս), դատի մը ընթացքին:

6. Եթէ մէկը գողցած է աստուծոյ մը կամ պալատի մը ստացուածքը, պիտի մեղացուի այդ անձը, նաև պիտի մեղացուի ան, որ գողցուած ապրանքը ստացած է անոր ձեռքէն:

7. Եթէ մէկը զնած է կամ ընդունած աւանդի համար, ըլլայ արծաթ, ըլլայ ոսկի, ըլլայ արու ստրուկ մը, ըլլայ էգ ստրուկ մը, ըլլայ եղ մը, ըլլայ ոչխար մը, ըլլայ էջ մը, կամ որեւէ տեսակի բան մը, ապա մարդու մը ձեռքէն, կամ ազատ մարդու մը ստրուկէն, առանց վկաներու և պայմանագրերու, այդ անձը գող մըն է, պիտի մեղացուի:

8. Եթէ մէկը՝ ըլլայ եղ⁽³⁾ մը, ըլլայ ոչխար մը, ըլլայ էջ մը, ըլլայ խոզ⁽⁴⁾ մը, և կամ նաւ⁽⁵⁾ մը գողցած է, եթէ (այդ կը պատկանէր) աստուծոյ մը, եթէ պալատի մը, երեսնապատիկը պիտի տայ. եթէ ստակական հպատակի մը (կը պատկանէր), տասնապատիկը պիտի հատուցանէ. եթէ գողը (բաւականաւոր) չունի տալու, պիտի մեղացուի:

9. Եթէ մէկը,

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ

որուն որ և է մէկ ինչքը կորսուած է, (սակայն) բռնած է իր կորսուած ինչքը մէկու մը ձեռքը, (եթէ) ան, որուն ձեռքը կորսուածը բռնուած է, յայտարարէ Վճահաւական մը ծախսից (զայն) ինծի, վկա-

(1) Միջադեպի բնակիչը կախարդներու, գետն-աստուծոյ թիկնէն չէր ազատած: Այս ազգեցութիւնները երբեմն չարաշէտ հետեւանքներ կ'ունենային իբրեւ ընտանեկան խռովութիւն, հիւանդութիւն և ցաւազարութիւն:

(2) Երէցներու վկայութիւնն էր կշռաւոր, բաւական ատենին մէջ, առ հասարակ, այն հասկացողութեամբ թէ, «վկայ» աքջատ, «shibu» բառը, կը նշանակէր նաև «ժեռ»:

(3) Մեծ դուարի բաղկացուցիչ տարրերը, էջը և եղը կը կոչուէին:

(4) Իր պիղծ նկարագրով, չէր զաղբած քաղցեացիին սնունդը և իր հարպով՝ աստուածներու զսփ ըլլալէ:

(5) Նաւի անհրաժեշտութիւնը, Տիգրիսով և Եփրատով և իրենց օժանդակներով կը պայմանաւորուէր: Տահարի և պալատի հարստութեան մէկ կարեւոր տարր, դուարէ կը բաղկանար:

ներու ներկայութեան զննելու և (եթէ) կորսուածին տէրը յայտարարէ. և վկաներ պիտի կոչեմ վկայութեան՝ տեղեակ իմ կորսուածին ք. զնոյր վկայութեան պիտի կոչէ ծախողը որ իրեն վաճառած է, և վկաները որոնց ներկայութեան զնած է, և կորսուածին տէրը պիտի վկայութեան կոչէ, վկաները իր կորսուածին տեղեակ, (արդ) գատաւորները պիտի քննեն անոնց յայտաբարութիւնները, տակաւին, վկաները որոնց ներկայութեան զնուած էր, նաև կորսուածին տեղեակ վկաները, պիտի յայտարարեն ինչ որ գիտեն աստուծոյ առջև. (արդարև) վաճառողը գող մըն է, պիտի մեղցուի. կորսուածին տէրը պիտի առնէ իր կորսուածը. զնոյր պիտի առնէ վաճառողի տունէն (ստացուածքէն), զրա՛մը զոր վաճառած էր:

10. Եթէ (վերոյիշեալ) զնոյրը, չէ կոչած վկայութեան, վաճառողը որ իրեն ծախած է, և վկաները որոնց ներկայութեան զնած է, (եթէ) կորսուածին տէրը, իր կորսուածին տեղեակ վկաները կոչած է վկայութեան, զնոյրը գող մըն է, պիտի մեղցուի. կորսուածին տէրը պիտի առնէ իր կորսուածը:

11. Եթէ (վերոյիշեալ) կորսուածին տէրը, վկաները չէ կոչած վկայութեան իր կորսուածին տեղեակ,

ՌԹԵՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

խաբեբայ մըն է ան, բամբասանք յարուցանեց, պիտի մեղցուի:

12. Եթէ վաճառողը ճակատագրին գացած է (մեռած է), զնոյրը պիտի առնէ վաճառողի տունէն (ստացուածքէն), հնգապատիկ պահանջքը այդ դատին:

13. Եթէ այդ անձը իր վկաները (իրեն) մօտը չեն, (այդ պարագային) դատաւորները իրեն վեց ամսուայ ժամանկամիջոց մը պիտի սահմանեն, եթէ չէ ներկայացուցած իր վկաները վեց ամսուայ ընթացքին, խաբեբայ մըն է այդ անձը, այդ դատին պատուհասը պիտի կրէ:

14. Եթէ մարդ մը՝ մէկու մը զաւակը գողցած է, պիտի մեղցուի ան:

15. Եթէ մէկը թոյլատրած է, ըլլայ պալատի մը արու ստրուկին, ըլլայ պալատի

մը էգ ստրուկին, ըլլայ սոսկական հպատակի մը արու ստրուկին, ըլլայ սոսկական հպատակի մը էգ ստրուկին, դուրս ելլելու (քաղաքի) դռնէն, պիտի մեղցուի:

16. Եթէ մէկը պատուպարած է իր տան մէջ, փախստական՝ ըլլայ արու ստրուկը, ըլլայ էգ ստրուկը պալատի մը, կամ սոսկական հպատակի մը, և (զայն) զէ արձակած մունետիկի մը կոչին, այդ ընտանիքին հայրը պիտի մեղցուի:

17. Եթէ մէկը բռնած է փախստական՝ ըլլայ արու ստրուկ մը, ըլլայ էգ ստրուկ մը գուրսը, և զայն առաջնորդած անոր տիրոջ, ստրուկին տէրը իրեն նրկու սիկղ⁽⁶⁾ արծաթ պիտի տայ:

18. Եթէ այդ ստրուկը չէ տուած անունը իր տիրոջ, զայն պալատ պիտի առաջնորդէ, (հոն) իր խնդիրը պիտի քննուի, ապա, զայն պիտի վերադարձնեն իր տիրոջ:

19. Եթէ այդ ստրուկը պահած է իր տան մէջ, յետոյ ստրուկը

ԻՆՆԵՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

բռնուած է իր ձեռքը, այդ անձը պիտի մեղցուի:

20. Եթէ՝ ստրուկ մը, փախած է իր ձեռքակալիէ ձեռքէն, այդ անձը, պիտի երգնուէ աստուծոյ ստրուկի տիրոջ, և ազատ պիտի արձակուի:

21. Եթէ մէկը խրամատ⁽⁷⁾ մը բացած է տան մը մէջ, զայն պիտի մեղցնեն այդ խրամատին առջև, և զայն (մէջը) պիտի թաղեն:

22. Եթէ մէկը, կողոպուտ մը ըրած է և բռնուած, այդ անձը պիտի մեղցուի:

23. Եթէ յափշտակողը բռնուած չէ, կողոպուտած մարդը պիտի յայտարարէ իր կորուսած ինչքը աստուծոյ առջև, յետոյ քաղաքը և քաղաքապետը, որոնց հողամասին և սահմանին մէջ գործուած էր կողոպուտը, պիտի հատուցանեն իրեն իր կորսուած ինչքը:

24. Եթէ կեանք մըն է (որ կողոպուտի զոհ է դացած), քաղաքը և քաղաքապետը

(6) Նուրջ ուրք կրամ կշռող ծանրութիւն մը:

(7) Գարի նստազուրկամբ Միլլաքաքի մէջ, անթուրք աղիւններէ կառուցուած տուններու ճակատագիրը:

մէկ ջնաս⁽⁶⁾ արծաթ պիտի վճարեն անոր մարդոց (ծանօթին, ազգականին),

25. Եթէ կրակ ծագած է մէկու մը տան մէջ, և մէկը որ գացած է զայն մարելու, բարձրացուցած է իր աչքը (ախարկը) ընտանիքի հօր շարժագոյնքերուն վրայ, և սեպհականացուցած ընտանիքի հօր շարժագոյնքերը, այդ անձը այդ կրակին մէջ պիտի նետուի:

26. Եթէ հետիոտն զինուոր մը, կամ քովային զինուոր մը, որ թագաւորի արշաւանքին մասնակցելու

ՏԱՍԵՐՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ

կրաման ստացած է, չէ գացած և վարձկան մը վարձած է, և (զայն) զրկած իր տեղը, այդ հետիոտն զինուորը կամ քովային զինուորը, պիտի մեռցուի. իր վարձկանը պիտի առնէ անոր տունը (ստացուած քը):

27. Եթէ հետիոտն զինուոր մը, կամ քովային զինուոր մը, որ զերէն է տարուած թագաւորի զօրագունդէն, իրմէ վերջ՝ (իր բացակայութեան ընթացքին) իր դաշտը և իր պարտէզը ուրիշի մը առած են, և առիկա կը կատարէ անոր աւատական պարտականութիւնները. եթէ ան վերագառնայ և հասնի իր քաղաքը, պիտի վերագործնեն իրեն իր դաշտը և իր պարտէզը, և ինքը անձնապէս պիտի կատարէ իր աւատական պարտականութիւնները (ծորէն):

28. Եթէ հետիոտն զինուոր մը կամ քովային զինուոր մը, որ տարուած է իրրե գերի թագաւորի զօրագունդէն, (եթէ) իր զաւակը կրնայ կատարել աւատական պարտականութիւնները, դաշտը և պարտէզը իրեն պիտի տրուի, և իր [հօ]ր աւա[տա]կան պարտականութիւնները՝ պիտի կատարէ:

29. Եթէ իր զաւակը (տակաւին) պղծտիկ է, և իր հօր աւատական պարտականութիւնները չի կրնար կատարել, դաշտին կամ պարտէզին մէկ երրորդը իր մօր պիտի տրուի, և իր մայրը զինքը պիտի մեծցնէ:

30. Եթէ հետիոտն զինուոր մը, կամ քովային զինուոր մը, լքած է իր դաշտը, իր պարտէզը, և իր տունը, աւատական

պարտականութիւններով ի դիմաց, և հեռացած է, իրմէ վերջ (իր բացակայութեան ընթացքին) ուրիշ մը առած է իր դաշտը, իր պարտէզը, և իր տունը, և կատարած անոր աւատական պարտականութիւնները երեք տարի. եթէ (յետոյ) ան վերագառնայ և պահանջէ իր դաշտը, իր պարտէզը և իր տունը, իրեն պիտի չտրուի:

ՏԱՍԵՐՄԵԿԵՐՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ

ան որ (զայն) առած էր, և կատարած անոր աւատական պարտականութիւնները, ան պիտի կատարէ (աւատական պարտականութիւնները նորէն):

31. Եթէ հեռացած է մէկ տարի (միայն), և (յետոյ) վերագործած, իր դաշտը, իր պարտէզը, և իր տունը իրեն պիտի տրուի, և ինքը անձամբ պիտի կատարէ (դարձեալ) իր աւատական պարտականութիւնները:

32. Եթէ վաճառական մը փրկանաւորած է հետիոտն զինուոր մը կամ քովային զինուոր մը, որ զերէն է տարուած թագաւորի արշաւանքէն, և զայն անոր քաղաքը կրցած է հասցնել, եթէ փրկանաւորելու համար՝ (բառականապէս) կը գտնուի անոր տան մէջ, ինքն իսկ պիտի ինքզինքը փրկանաւորէ, եթէ (բառականապէս) չի գտնուիր անոր տան մէջ, ինքզինքը փրկանաւորելու համար, անոր քաղաքին աստուծոյ տաճարով պիտի փրկանաւորուի, եթէ (բառականապէս) չի գտնուիր զայն փրկանաւորելու անոր քաղաքին աստուծոյ տաճարին մէջ, պաշտօնը զայն պէտք է փրկանաւորէ. անոր դաշտը, անոր պարտէզը և անոր տունը պիտի չտրուի իրրե անոր փրկանքը:

33. Եթէ տրիփուն մը, կամ տասնապետ մը, ըռնութեամբ զինուորներ առած է (իրենց ճակարանէն) կամ զինուորապետ վարձկան մը իրր փոխանորդ, և զրկած է թագաւորի արշաւանքին, այդ տրիփունը կամ տասնապետը պիտի մեռցուի:

34. Եթէ տրիփուն մը, կամ տասնապետ մը, սեպհականացուցած է հետիոտն զինուորի մը շարժագոյնքը, (կամ) խաբած է հետիոտն զինուոր մը, (կամ) վարձու տուած է հետիոտն զինուոր մը, (կամ) նուիրած է հետիոտն զինուոր մը զօրաւորի մը՝

(6) Շուրջ հինգ հարիւր կրամ կշռող ծանրութիւն մը, որ հաւատարմ է վաթսուս սիկկի:

գատի մը մէջ, (կամ) սեպհականացուցած նուէրը՝ զոր թագաւորը տուած է հետիոտն զինուորի մը, այդ տրիփունը կամ տասնապետը պիտի մեղացուի:

35. Եթէ մէկը

ՏԱՍՆԵՐԻՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

գնած է հետիոտն զինուորի մը ձեռքէն մեծ-դուար կամ մանրագուար, զոր թագաւորը տուած է հետիոտն զինուորին, իր գրամէն պիտի զրկուի:

36. Դաշտը, պարտէզը, կամ տունը, հետիոտն զինուորի մը, ծովային զինուորի մը, և աւատառուի մը, պիտի չտրուին գրամի փոխարէն:

37. Եթէ մէկը գնած է դաշտ մը, պարտէզ մը կամ տուն մը, հետիոտն զինուորի մը, ծովային զինուորի մը, կամ աւատառուի մը (պատկանող), անոր ազիւսը պիտի փշուրի (այսինքն՝ դատականօրէն արժէք պիտի չներկայացնէ իր կնքած պաշտօնագիրը) և իր գրամէն պիտի զրկուի: Դաշտը, պարտէզը, կամ տունը իր տիրոջ պիտի վերագարծնեն:

38. Զի կրնար հետիոտն զինուոր մը, ծովային զինուոր մը, կամ աւատառու մը մուրհակել (որեւէ բան) իր աւատէն, դաշտէն, պարտէզէն կամ տունէն, իր կնոջ, կամ իր աղջկան, և (այդ ինչքերէն) չի կրնար իր պարտքին փոխարէն տալ:

39. Կրնայ մուրհակել իր կնոջ, և իր աղջկան, (որեւէ մէկ բան) դաշտէն, պարտէզէն, կամ տունէն, որ գնած է և հետեւաբար իրը, և կրնայ (այդ ինչքերէն) տալ իր պարտքին փոխարէն:

40. Նուիրագործուած կին մը, վաճառական մը, և աւատի ուրիշ ստացող մը, կրնայ առլ գրամի փոխարէն, իր դաշտը, իր պարտէզը, և իր տունը. գնողը պիտի կատարէ աւատական պարտականութիւնը ներք, դաշտին, պարտէզին, կամ տունին որ գնած է:

41. Եթէ մէկը փոխանակած է դաշտը, պարտէզը, և տունը հետիոտն զինուորի մը, ծովային զինուորի մը, կամ աւատառուի մը (պատկանող), և (տակաւին) յաւելուածակն (գումար մը) տուած է, հետիոտն զինուորը, ծովային զինուորը, կամ աւատառուն, իր դաշտը, իր պարտէզը, և իր

տունը պիտի վերագառնայ. տակաւին, պիտի պահէ իր մօտ յաւելուածակն (գումարը) զոր տրուած էր իրեն:

42. Եթէ մէկը դաշտ մը վարձած է մշակութեան համար, և ցորեն չէ գոյացուցած դաշտին մէջ, թէ (երկրագործական) աշխատանք դաշտին մէջ

ՏԱՍՆԵՐԻՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

չտարաւ պիտի ապացուցանեն իրեն, և պիտի տայ դաշտի տիրոջ իր գրացիլի (կալուածին) համաձայն:

43. Եթէ դաշտը չէ մշակած և անգործ ձգած է, ցորեն պիտի տայ դաշտի տիրոջ, իր գրացիլի (կալուածին) համաձայն. տակաւին, դաշտը զոր անգործ ձգած է, պիտի ակօսէ, ցաքանէ, և վերագարծնէ դաշտի տիրոջ:

44. Եթէ մէկը խոպան դաշտ մը վարձած է երեք տարուայ համար արօրագրելու համար, և երկարած է կողին վրայ, և չէ մշակած դաշտը, չորրորդ տարին, պիտի բանէ, բրէ, և ցաքանէ, և պիտի վերագարծնէ (այս ձևով) դաշտի տիրոջ. տակաւին տասնըութ իգուլի⁽⁹⁾ վրայ, տասը գուլ⁽¹⁰⁾ ցորեն պիտի կռէ:

45. Եթէ մէկը իր դաշտը մշակի մը տուած է հարկով, և ստացած է իր դաշտին հարկը, (եթէ) վերջը Ատատ ողողած է դաշտը, կամ հնգեղ մը հետն է տարած (զայն), քնսը մշակին կը պատկանի:

46. Եթէ չէ ստացած իր դաշտին հարկը, և եթէ ան տուած է դաշտը կէսով կամ մէկ-երրորդով (հունձքի համար), մշակը և դաշտին տէրը պիտի բաժնուին համեմատաբար, ցորենը որ արտագրուած է դաշտին մէջ:

47. Եթէ մշակը խոստացած է մշակելու դաշտը, որովհետեւ նախկին տարին ձեռք բերած էր իր աշխատանքի ծախքը, դաշտին տէրը պիտի չմիջամտէ. իր մշակը պիտի մշակէ իր դաշտը, և հունձքի ժամանակ ցորեն պիտի առնէ իր պայմանագրերուն համաձայն:

48. Եթէ մէկու մը վրայ պարտք մը

⁽⁹⁾ Մահերեւութաւի մը, շուրջ 1/8 ակրօնի «acre» հաւասար:

⁽¹⁰⁾ Եթէ գրիւն «bushel» քիւ մը աւելի չափ մը, որ հաւասար է երեք հարիւր ֆուլ:

ՏԱՍՆԵԱՌՐՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

կը ֆնայ, և որուն դաշտը Ատատ ողողած է, կամ հեղեղ մը հետն է տարած, կամ ջուրի պակասով ցորենն չէ արտադրուած դաշտին մէջ. այդ տարին ցորենն պիտի չվերադարձնէ իր պարտաւորին, պիտի թռչէ իր աղիւսը (կնքադիրը), և պարտաւոր չէ տալու այդ տարուայ հարկը:

49. Եթէ մէկը վաճառականն է մը դրամ փոխ առած է, և դաշտ մը տուած է վաճառականին ցորենի կամ շուշմայի⁽¹⁾ մշակման համար (և) ըսած է իրեն. «մշակէ դաշտը և հնձէ, ա՛ռ ցորենը կամ շուշման որ պիտի արտադրուի», եթէ մշակը ցորեն կամ շուշմայ գոյացուցած է դաշտին մէջ, դաշտին տէքը հունձքի ժամանակ պիտի առնէ ցորենը կամ շուշման որ արտադրուած է արտին մէջ. արդարեւ պիտի տայ վաճառականին ցորեն, իր դրամին և իր հարկին (համապատասխան), զոր փոխ առած էր վաճառականէն, և մշակումի ծախքերուն համար:

50. Եթէ (ցորենով) մշակուած դաշտ մը, կամ շուշմայով մշակուած դաշտ մը տուած է, դաշտին տէքը պիտի առնէ ցորենը կամ շուշման, որ արտադրուած է դաշտին մէջ, և դրամ է իր տոկոսով պիտի վերադարձնէ վաճառականին:

51. Եթէ վերադարձնելու դրամ չունի, (ցորեն և) շուշմայ համաձայն իրենց ծախու գինին, իր դրամէն և իր տոկոսէն որ փոխ առած էր վաճառականէն, համաձայն թագաւորի հրովարտականներուն, պիտի տայ վաճառականին:

ՏԱՍՆԵԱՌՐՐՈՐԻ ՍԻՒՆԱԿ

52. Եթէ մշակը ցորեն կամ շուշմայ չէ գոյացուցած դաշտին մէջ, պիտի չվիճի իր պայմանագրերը:

53. Եթէ մէկը, իր [դաշտին թումբը] զօրա[ցնել]ու ժամանակ, [երկարած է] իր կողին վրայ, և չէ զօրացու[ցած] [իր] թումբը, (և եթէ) ճեղքուած մը բաց[ւած]

⁽¹⁾ Ձիթենիներու պակասով, ցորենէն վերջ, աննէն շատը մշակուած, որուն հիւթը կը դործածուէր, սնունդներու, օծումներու, լուսաւորումի, պաշտամունքի, բժշկութեան, դուշակութեան, և աւարտայ ալ պէտքերու համար. B. Meissner, Babylonien und Assyrien, Heidelberg, 1920, Ա. հատոր, էջ 198 - 99:

է իր թումբին մէջ, և ջուրերը տարած են դաշտավայրը, անձը որու թումբին մէջ ճեղքուածքը բացուած է, պիտի փոխարինէ ցորենը որ փճացուց (այս ձևով):

54. Եթէ չի կրնար ցորենը փոխարինել, պիտի տան զինքը և իր ինչքը դրամի փոխարէն, և դաշտի մարդիկը, որոնց ցորենը ջուր տարաւ, պիտի բաժնուին (այդ դրամը):

55. Եթէ մէկը իր ջրանցքը բացած է ոռոգումի⁽²⁾ համար, (յետոյ) ընկողմանած է իր կողին վրայ, և (եթէ) ջուրերը տարած են իր դրացիի դաշտը, պիտի կռնէ իր դրացիին ցորեն, իր դրացիի (կալուածին) համաձայն:

56. Եթէ մէկը բացած է ջուրերը (ռոռոգումի) համար, և (եթէ) ջուրերը տարած են իր դրացիի դաշտին աշխատանքները, տասներու թը իզուկ վրայ, տասներու թը զուր ցորեն պիտի կռնէ:

57. Եթէ հովիւ մը դաշտի մը տիրոջ հետ չէ համաձայնած, իր մանրագուարը ճարակելու համար, (և) ճարակած է դաշտին վրայ (իր) մանրագուարը առանց (հաւանութեան) դաշտի տիրոջ, դաշտին տէքը պիտի հնձէ իր դաշտը. հովիւը որ ճարակեց մանրագուարը դաշտին վրայ, դաշտի տիրոջ առանց (հաւանութեան), տասներու թը իզուկ վրայ, քսան զուր ցորեն պիտի տայ դաշտի տիրոջ:

58. Եթէ, մանրագուարը⁽³⁾ դաշտէն

⁽²⁾ Բայուրու և ցորենի անման ռատարող զխաւար աղգակներէն մին՝ ոռոգումը, որմէ բնականաբար ջրանցքներու գոյութիւնը, բացարձակ անհրաժեշտութիւն մըն էր այն պարագաներուն մասնաւորաբար, ուր անհրաժեշտ երկիրները, ինչպէս Սուսեր և Աքքաւ, մերձաբնադարձային գոտիի մը մէջ էր տարածուին:

⁽³⁾ Ուշխաբէ և այժմ կը բաղկանար մանրագուարը. «խաբները» հոկ զեղմով, ետե դարձնէ եղջիրներով, պարագա պղով, ամսականները յատկապէս և Ուր քաղաքի. այժմեր սե կամ զեղին, որունքներով բարձր երկար զեղմով, ուղիղ կամ ծաւն եղջիրներով. Անոնց սնունդը՝ բացի խոտէ, օրական երկու սիւա (0.8 լիտր) ցորեն, անոնց արտադրութիւնը՝ կաթ, որմէ մածուխ, և պանիր. անոնց միւրը՝ սովորական խորովածը տօնական օրերու. անոնց մարթը, շիւր, իրեւ Նիւթ՝ եղաւկի տիկներու, նաւերու, կոշիկներու. անոնց զեղմը փետուրէն նախնական սովորութիւնը, երկար լեւայ դաշտներով, յետագային, զը զերեւացուէր. B. Meissner, Babylonien und Assyrien, Heidelberg, 1920, Ա. հատոր, էջ 216 - 7:

հեռանալէն (և) ամբողջ հօտը արգելափակեալ ունիլէն յետոյ քաղաքի դրան մէջ⁽¹⁴⁾, հովիւը մանրագուարը տարած է դէպի դաշտ, և ճարակած է դաշտին (վրայ) մանրագուարը, հովիւը պիտի հսկէ դաշտը ուր արածեց, և հունձքի ժամանակ տասնըութը իզուր վրայ,

ՏԱՍԱՆԸ ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ

վաթսուն զուր ցորին պիտի կշռէ դաշտի տիրոջ:

59. Եթէ մէկը ծառ մը կտրած է մէկու մը պարտէզին⁽¹⁵⁾ մէջ, առանց պարտէզի տիրոջ (հաւանութեան), կէս մնաս արծաթ պիտի կշռէ:

60. Եթէ մէկը պարտիզպանի մը դաշտ մը տուած է պարտէզի վերածելու համար, պարտիզպանը պիտի վերածէ պարտէզի (և) չորս տարուայ ընթացքին պիտի ճռնացնէ պարտէզը, հինգերորդ տարին, պարտէզին տէրը և պարտիզպանը պիտի բաժնուին հաւասարապէս: պարտէզին տէրը պիտի ընտրէ և առնէ իր բաժինը:

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ԱՐԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 3)

(14) Հօտի պաշտպանութեան համար՝ երեկոյեան. այս հնաւանդ սովորութեան ղէմ, չէ մեղանշած տակաւին, մինչև մեր օրերը, Մերձասոր Արեւելիքի գիւղացին:

(15) Արմաւենին կը կազմէր զիւսաւոր ծառը բարեկական պարտէզին. իբրև անուշ և առաջնակարգ էր, և կ'աւտուէր հում. իր քամուքը կը վերածուէր մեղրի, կամ խմորումէ վերջ, զգլխիէ ընկելիքի կամ քացախի. կուտուէր՝ ածուխը երկաթագործներու, կակղուած ձեւով՝ խարը զուարենբու. ոտը կը ծառայէր իբրև բանջարեղէն, տերեւները՝ խորի, յաւանները՝ տան անօթներ, կեղեւները՝ չուան կամ ճիւղ, կռնը՝ շինութեան փայտ, յիշեալ նիւթով ազգաս երկրի մը մէջ:

Երկրորդական դաս կը նկատուէին թղչերները, նռնենիները, ալթերը, և թերեւս թթենիներն ալ. առանց կարգին, բանջարեղէններ, համեմունք, ճարակա(քոյս) տունկեր, և ծաղիկներ. աստուածներու և թագաւորներու սեղաններուն վրայ, անհրաժեշտութիւն մըն էր համարուած սխտորի ներկայութիւնը, բարեկացիներու զիւսաւոր անուշիկներէն մին, ապա սոխը, պրասը, աղցանը, կտամբը, կանկաւը, ջրքումը, Դիմիքը, դոպան, զաւթուածը, կարմրափողկը, փողկը, ապպարը, աստուածը, վարսեղը, նռնենիին էր փնտռուած ծաղիկը. գոյաւթիւն ունէին նաև չաւաններ:

“ՀԱՅ ԲՈՒՍԱՇԽԱՐՀ”

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՍԸ

ԳՈՐԾԻՍ՝ ՎՐԱՅ

Գործիս վրայ պզտիկ ծանօթութիւն մ'ալ. — Բառարանը կը պարունակէ 2000ի մօտ բուսաբան, յիւնգիր դպրութիւնէ թէ ի բըժըշկարանաց ու ի գրոց հաւաքեալ, բոլոր այն բուսաբանութիւնը, որոնց ցոյց տուած բոյսը տեսած ու ճանչցած եմ, ճշգրտ եմ ամենայն դիմօք, խիստ քիչերուն է ող տարակուսական (9) նշան դրած եմ, անոնց ալ գէթ ընտանիքը կամ սեռը որոշած եմ: Բաւական թուով բուսաբաներ ալ քաղած եմ ցանուցիւր հրատարակութիւններէ, «Բիւրակներն» Յ. Ալլահադէրտեանի «Ունիտա կամ Ջէյթուն» գործէն, բարեյիշատակ Ա. Այվազեանի «Բառանմոյշն» բայց ասոնք ըստ մեծի մասին չեմ կրցած ճշգրէ, քանի որ բոյսը տեսած չեմ, կեսաբիւյ ուսուցիչներէն յարգելի Յարութիւն էք. Յովնանեան ալ իրենց Հայաստան էվէրէկ գիւղի բարբառէն բաւական թուով բուսաբաներ զրկած է: Մեր պաշտօնակիցներէն Քղեցի Մարտիրոս էք. Սողկեան Քղիի բարբառին բուսաբաները տուած է, և փինկեանցիներ փինկեանի բուսաբաները:

Բոյսերու պատկերներ. — Գործս քիչ շատ ներկայանալի բան մը ընելու համար 160ի չափ ալ պատկերներ դրած եմ: Գայսերական Գիղարուեստից Վարժարանի 1905ի շրջանաւարտներէն մեր պաշտօնակից ֓ինկեանցի նշան էք. Աւագ գծած է 90ի չափ պատկերները բուն իսկ բոյսին վրայէ, մշնացեալ պատկերները գծած է մեր աշակերտներէն Պ. Լեւոն Քիւրեան, պատկերներու վրայէ: Բառերը թուագրած եմ և գործին վերջը դրած Ֆրանս. և լատին ա-

Աղօթքի պահուն, արմաւենիի հելզ կը բարձրացնէր իր ձեռքին՝ բարեկացին, խորհրդանշի մի իբրև խաղաղութեան. B. Meissner, Babylonien und Assyrien, Heidelberg, 1920, Ա. հատոր, էջ 206-11:

նունենալու ցանկը ի գերութիւն բանասիր-
րաց: Թրքերէն անունները ցանցառ թուով
առած եմ, և ասոնց ցանկ զբաժ չեմ: Եր-
բեմն բոյսերու Քրտերէնն ալ զբաժ եմ:

— Գործիս քերութիւններ. — Անթերի
Աստուած է միայն, կ'ըսեն, ասանկ գործ
մը ի հարկէ իր թերութիւններն ալ կրնայ
ունենալ, այդ կը մնայ այլոց որոշել և
յայտնել, ինչ որ իմ աչքիս կը զարնեն,
չառ տեղեր բաւերուն տառական կարգը
չկրցի պահել, նոյնը պատահեցաւ լատին
և ֆրանս. անուանց ցանկին մէջ ալ: Տեղ
տեղ էջերը աղտոտ ելան, պէտք էր մէջ
մէկ էջի վրայ միայն գրել:

Ցուցակագրութիւն իմ սեփական բժշ-
կադմենտուս եւ այլ ձեռագրաց. — 1. —
Բժեկարան քննիր. Միշտգիր, Երկէջեան,
Իւրաքանչիւր էջ 35 տող, ուղրկ թուղթի
վրայ, խնամեալ մանր նոսր գրով, սեղմ
տողերով: Տեղ տեղ խորանագրերով,
նկարէն արարծիւներով զարդարուած: Գը-
լուխներուն սկզբնատառերը թռչնազիր, վի-
շապազիր, Գլուխներուն վերնագրերը եւ
մէկ երկու տող կարմիր մելանով գրուած:
Կը բազկանայ 140 էջէ. վերջը պակասներ
ունի: Կը բաժնուի «հինգ դուռներու», որոց՝
«Առաջին տեղացի ժողովելոյ զատենն և
գժամանակն «և թէ որպէս պարտ է որ ուժն
չանցնի: Երկու դուռն Մարդակազմութիւն
եցուցանել: Երեք դուռն վասն հիւանդի նը-
սվանոյն և երակին և կարուբային և քնաս
եղեղերոյ»: Զորորդ դուռն Ախտարանու-
թիւն, և այլուրեքական կարգով կը խօսի
հիւանդութեանց ու ցաւոց պատճառներուն,
խտանիշներուն և անոնց ստածումի եղա-
նակներուն վրայ, Ե. րդ դուռն 50ի չափ
գմբժմեծ և պտեռանոյ դեղերու, բուսոց,
և կենդանեաց պատմութիւն է: Ապա կու-
ղան ծննդաբերութեան, մանկատաժութեան
և ի վրայ գրուած քննիր: Ըստ իշխատակա-
րանի, գրուած է «Թվին Ռճկի» (1162+551
= 1713) Յունիս Ժէ, ձեռամբ Թէոդոսի րա-
գնաիրի, ի քաղաքս Արգրուս, ի վայելումն
«Թոխաթեցի տիրացու Կարապետին 1162 յ:
Ասոր կը յաջորդէ «Յառաջաբանութիւն»ը,
յորում նախամարդուն անկումէն վերջ
մարդկային ազգը կերպ կերպ ցաւերու և
հիւանդութեանց ենթակայ ըլլալը և անոնց

զարմանները ընութեան ծոցին մէջ փնտռել
գտնելը ըսելէն վերջ կը յաւելու. «Բայց
«մեք անպիտան և անարժան ծառայքս ձեր
«մեղապարտ Մարտիրոս սուտ անուն Ան-
«բաստացի, կամեցայ զընտիրսն հաւաքել և
«բացայայտել փոքր ի շատէ ի դրոց իմաս-
«տասիրական և բժշկական ամենայն ցեղ
«եցաւոց ստածումն և նա որ ստեղծողն է...»
ևն: Ինչպէս կը տեսնուի բժշկարանիս բուն
հեղինակը Մարտիրոս Սեբաստացի է որ
եղած է, բայց թէ «՛ր թուականին ապրած
է կը պակսի այդ: Բժշկարանին վերջին
մասը կը խօսի խաղախորդութեան, մագա-
լաթ շինելու, ներկարարութեան, որմնա-
նկարչութեան, ձեռագրեր ծաղկենկարելու
և քիմիարանութեան վրայ:

Թիւ 2. — Բժեկարան Ասարայ Սեբաս-
տացւոյ. — Կաշեկազմ, կը բազկանայ 300
թուղթէ, էջերը թուագրուած չեն, մեծա-
դիր, երկէջեան, խնամեալ նոսր գրով,
կազմը քրքրած, թուղթերուն կարգը խան-
գարուած: Կը պարունակէ բժշկութեան
վրայ նախաբանութիւն մը, Ախտաբանու-
թիւն, Մարդակազմութիւն, հինգ լեզուեան
աղիւսակերպ բառարան և այլուրեքական
կարգով հիւանդութեանց վրայ շատ դեղա-
գրեր ու դեղոց պատմութիւններ: Դեղերէ
միոյն պատմութեան վերջը սոյն կարճ յիշա-
տակարանը գրուած կայ: «Եւ յիշեալ զա-
նիմաստ Ասար Սարկաւազ Սեբաստացիս
«որ գրեցի զսա ի թվին ՌիԳ» (1063+551
= 1614): Ունի նաև խտանուանց և այլ
բժշկական բառերու բառարան մը: Հաւ-
տառուած է թէ Ասար Սարկաւազ ապրած
է Ժէ. զարու առաջին քառորդին, յիշա-
տակարանի այս թուականը կը համապա-
տասխանէ իր ապրած թուականին և Եւ-
դոկիոյ այժմու Առաջ. Տ. Շաւարշ վրդ. ի
հետայն համոզման եկանք թէ բժշկարանն,
ինչպէս նաև այդ յիշատակարանը բուն իսկ
նասրի իր գրածն է և ձեռագիրը, այն հա-
մոզմունքով ըրտանկարն ալ հոս կը գտնուի:
Մենք շատ հետաքրքրուեցանք Ասարայ
մասին տեղեկութիւններ մը ձեռք բերելու
համար: Փաղաքիս բնակիչներէն յարգելի
Տ. Թ. Ռուբէն էջ. Հէքիմեանենց պապենա-
կան ձեռագրերը և թուղթերը քննեցինք:
Թուղթերուն մէկուն վրայ իրենց բժշկ
պապերուն մէկ ցուցակը գտանք, որոնց

շարքին կար նաև Ասար անունը. և հաշուելով տեսանք թէ 300 տարի մը առաջ ապրած պիտի ըլլայ, ընտանեկան աւանդութեամբ մը կը պատմեն թէ իրենց պապերէն այդ Ասարը եղբրական մահուամբ մը մեռեր է: Մալաթիայէն վերադարձին — գարնան ատեն — Ալիսը յորգած ըլլալով ձիով անցնելու ատեն խեղդուեր է: Շատ հաւանական կը գտնենք որ Հէքիմհաններու այս Ասարը նոյնինքն Ասար Սարկաւազն է: Ի Սերաստիա կան նաև Ասարենք, քննելով քիչ շատ ստուգեցինք թէ ասոնք Հէքիմհաններուն հետ շատ հեռու ազգականութիւն մը ունին եղբր:

Թիւ 3. — Բժեկարան եւ հախմարան ստոյգ եւ զարմանալի: Մեծին ձալալիսու Հախմիմ աւառեալ: — Տպագիր բժշկարանին հետ ուրիշ մի քանի կտոր գրքեր ամէնը մէկ գիրք կը կազմեն: Բոլորը 160 թուղթ: Գիրքիս սկիզբը, ու վերջը կը պահին, շատ տեղեր թուղթերը մկրատուած են: Բժշկարանը 52 թուղթէ կը բաղկանայ, Ախտաբանական մասը «վասն» վերնագրերով զանազան հիւանդութեանց վրայ կը խօսին ու անոնց դեղն ու դարմանները կը սահմանէ: Յետոյ կուգան բժշկական ինչ ինչ նիւթեր, մշակման, թրխածներ, հապեր, ձէթեր, մապուխներ պատրաստելու կերպերն ու տարազները: Վկասն Բանջարանոցի» գլխով խել մը բոյսերու բժշկական յատկութիւնները կը պատմէ: Բժշկարանիս կից միւս գրքերն են. Նվուս վերնագրով տեսակ մը վիճակարան. «Ապուժարտանէն կարգ մը տոմարական գիտելիքներ: Պարզասմար, Սուրբ Ուրբար, Գարնան Տաղ Գովանդիսի, և Ներսէս Շնորհալուոյ 110ի չափ որակաւոր հանելուկները ու Եփովանգի ի վերայ Աստուածածին: Յակոբայ Մեղաւորի ձեռքով 1512ին տպագրուած մեր առաջին տպագրութիւնն է, որու մասին Հնախօսը «Առաջնութեան, հնութեան, և հրատարակման անարժան գիրք մ'է» կ'ըսէ, և ձեռք ձեռքի չօրհնուած ընծայ, գիշերուան ձեռուրդ: կ'անուանէ: Պարզաստուժարը կը սկսի՝ «Ինչ հարիւր վաթսուն ու մէկն, Գիրն Նուն է . . . և են. կարգով կերթայ: Այս տարի որ գրքիս տպագրութեան 400 ամեակը պիտի տօնուի, ցարդ այս մասին երեքսոյ գրութիւններուն և յօդուածներ-

ուն մէջ բժշկարանի մասին որեւէ գրուածի մը չհանդիպեցայ: Արդէն շատ հազուադուռ է և քիչերուն քով կը գտնուի: Սերաստիոյ Ս. Հրեշտակապետ վանքն ալ կայ օրինակ մը, անոր ալ բժշկարանի այս մասը կը պակսէր: Ի յիշատակ 400 ամեակին, բժշկարանի առաջին էջի լուսանկարը հոս կը դնեմ:

Թիւ 4. — Բժշկարան «Ծաղիկ» Գործ Ստեփանոս բժիշկի, որդւոյ Ահարոն բժիշկի եղբնիացւոյ: Մեծագիր, միջնեան, էջը 26-30 տող, տողը 0.11 ս. մ. գրուած հաստ, յղուէն բամպակեայ թղթի վրայ, Նոսր գրով, ոչ խնամեալ: Մխիթար Հերացիի և Ամիրտ. ի շարքին Ստեփանոս բժիշկ իր թուած սոյն երկով Հայ բժշկութեան պատմութեան մէջ կարեւոր տեղ ալ կը բռնէ: Ամիրտ. ի պէս ինք ալ շատ մը երկիրներ շրջած, ազգերու բժշկութեան եղանակները ուսումնասիրած, բազմաթիւ բժշկարաններ պրպտած քննած անոնցով ընտրանօք կազմած է իր Ծաղիկը, որուն կցած է իր բազմամեայ փորձառութեանց ու հմտութեանց արդիւնքը. ու իր հօրմէն ուսածներովն ու անոր գրաւոր գործերովը ճոխացած: Բայց Ստեփանոսի Ծաղիկը չունի Ամիրտ. ի գործերուն կանոնաւորութիւնը եւ կատարելութիւնը: Բովանդակութեան 500 մօտ նիւթերու 350ը ախտաբանութիւն է, մնացեալ խառն նիւթեր. Մարդակազմութիւն, Առողջարանութիւն, Ախտապատին, Կարեւոր մասերէ մէկն ալ բառարանն է, թէ և համառօտ: Կայ նաև լիսօք Յակոբայ բժշկի ընտիր գրաբար լեզուով՝ Բաւականանանք յիշատակարանը դնելով՝ «Ճնորհաւքն և ողորմութեամբ բան աւանդայի գոյիցս պատճառի սխալ ի գին նմամակիս . . . Նախ և առաջին գայն գրեցի զգոր Գրիգոր որդի Վահրամայ իշխանի ետ լեթարգմանել Մուֆարիկին Յէսի բժշկին, «ստոյգ գիտնականին, և խօսիցն Գիղիմանոսի և Բագրատայ և այլ իմաստասիրացն: Եւ «ապա ազգակայ շահնշային որդւոյ Ապասայ Հօփոց Թագաւորին զոր ետ թարգմանել «Պիշիթայի որդոյն Զաքարիայի պարսիկ «գրոցն, զխօսքն Պուլաքքայ մուհէմէտի Էրդոյն Զաքարիային և Ըռազին, քանզի «այսպէս էր գրել Ապուլաքք Ըռազկայ որդին թէ կայր իմ սիրելի այր մի փա-

առաւոր և պատվական արքունուստ, որ
 ճուշդէր զօգտուիրն մարդկան և հրամայեաց
 ինձ առնել զիրք քի կարճաբան յաղաքս
 զդեղոց և ցաւոց և զկերակուր ճանաչել.
 Եւ դեղ որ լինին ի գիւտ և գտանին, ևն...
 Եւ ապա զթարգմանութիւն Ապղարիպայ
 «որդուն Գրիգորի Հայոց Մարգպանի և ետ
 զթարգմանել զսա ի Տաճիկ զէֆթարէ ի հայ
 ղիգու. ջնուտ բժիշկն որ անուանէր Պի-
 ղերայ, որդոյ Երեմիայ բժշկապետի...
 Եւ ապա ես Ստէփանոս մեղուցեալ ծա-
 առայս Աստուծոյ և նուաստ քահանայ որդի
 Եկարոնի բժշկապետին ընթեսացոյ, որ
 զթարգմանի Ուռայս, սակաւիկ մի զոր ես
 ղէի արաբել և օգտել էր փորձիլ բազմաց,
 Եւ զոր իմ հօրէն էի ուսել, և ի Միխթար
 և ի Սիմէոն բժիշկէն խօսք սակաւ եղի
 զայս գրուեցս վասն օգտութեան մարդ-
 ւան, և որչափ կենդանի իցէ, ի վայելուքս
 Եմարմոյ... Եւ իմ. ծնողացն Լհարոն
 արժակին, և Մհրանի, և հարազատ եղբոր
 զիմոյ Ճօսելի բժշկին և յառաջ փոխեցելուն
 Կառ Գրիստոս Միքայէլի բժշկին, թողցէ
 Ընէն: Ու ապա բանադրանքներ կը կար-
 դայ իր պատուէրները անաստողներուն,
 և ապա կը խօսի իր դործը դասաւորելուն
 և բժշկական բառարանը պատրաստելու
 մասին. Ընէն ես մեղուցեալ Ստէփանոս...
 Երազում աշխատանքը ընտրեցի սակաւ և
 զըզորդեցի Կիլիկեցոց Բառին վրայ և յԱ-
 րեւելից Բառին վրայ և արաբի զսա միջ-
 ղեմավոր...» Այս Յիշատակարանը կը վեր-
 ջանայ սա տողերովը. «Կատարեցաւ բժշ-
 քական ձեռամբ պարոն Ըսաստանին,
 Գրեցի զսա ի Հստամպուլ քաղաք եր որ
 Ըհուստուն առին»: Այս վերջին ըսածը 1518
 թուականները կը շոյափէ ուստի և ձեռա-
 գիրս այդ թուականներուն գրուած:

Թիւ 5. — Բժշկարան Օհան — պարսաւ
 բժշկին սերաստացոյ, միէջեան, փոքրա-
 գիր, համառօտ յառաջարանով բժշկութեան
 և մարդուս առողջութեան պահպանման
 մասին խօսելէ վերջ կը յաւելու. «Արդ ես
 զայս մտածելով յանձն առի զաշխատանս
 վասն թարգմանելոյ զփոքրիկ գրես այս
 բայց բազմահարուստ ի լատին գրոց առ
 զի յօգուտ Հայոց որպէս մինն ի յանգիտացն
 զոր եմս իսկ Սեբաստացի ձեռնաց կոչեցեալ
 Ըմհ. Պարամի թոռ Գարբէլի որդի Ռա-
 ճփայէլի եէկէն ևւ աշակերտ տիրացու

«Օհան, սուտ անուն կոչեցեալ որ եմ
 «գործով դատարկ»: Ձեռագիրն թուականը
 կը պակսի, բայց բժիշկ և դեղագործ Պար-
 սամեաններէն մեր քաղաք տեղեկութեանց
 համաձայն զործոյս թարգմանիչ և գրիչ
 Օհան — իրենց պապը — մեռած է 1844ին
 81 տարեկան, յաջող վերադարձ մը և ճար-
 տար բժիշկ մ'է եղբի, հմուտ՝ լատին,
 թուրք և հայ լեզուներու որով լատին
 բնագիրը յաջող զբարարով մը կրցած է
 ցոյացնել: Գործը կը բաժնուի երեք մա-
 սերու, որոց երկրորդը բժշկական բառա-
 րան է, հայաստաւ լատին բառերու զիմաց
 համառօտ բացատրութեանց հետ գրած է
 թուրք. պարս.՝ ռուս. և հայ անունները:
 Մեր միւս բժշկարաններն են թուով
 15 Ամերտ. ի Անգիտաց Անպալ կամ բժշ-
 կական բառարանը: Միխթար Հերացոյ
 Ջերմանց միխթարութիւնը, Բազարատայ,
 Կապիանոսի բժշկարանները և այլ մանր
 մուտք:

Գործոյս իր վերջարանութիւն կը դնեմ
 հոս հին ձեռագիր տաղարաններէ ծաղկեն-
 րու մասին հաւաքած տաղերէս մէկ քանին:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՐԻԿԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 4)

ԿԵԱՆՔ ԵՒ Ո՛Յ ԼԵՋՈՒ

Արօճ մը յեզու մը չէ. կեանք մըն է ան, կամ,
 եթէ Եւելի կը սիրէ, ամբիւս ա՛յնքան իմանայի եւ ուրի
 յեզու մըն է՝ Եւան է կեանք մը: Անկա կեանք մըն է,
 մեր կեանքին վրայ աւելցում. կեանքն է նոյն ինքն մեր
 կեանքին: Այդ կեանքը այս կեանքին մէջ կը մօճէ
 մեկ կողմէն միւր կը բաժանցէ ա՛յնքան ներհմայլ-
 Եւան արիւնը միացած է միսին, զոր կը քրջէ և կը
 սնուցանէ: Եւ ինչպէս որ մարդկային մարմնին որ եւ է
 մեկ տեղէն՝ ամենեւնի մակերեսային ճեղքումը արիւն կը
 հոսեցնէ, նոյնպէս ալ կրօնը, մարդկային կեանքին այս
 նմարի եւ զուտ արիւնը, կը ժայթի և կը հոսի այդ
 կեանքին բոլոր կողմերէն, յոյժ գլծում մը՝ արտաքին
 աւարկաներու ամենաքթիւն հպում մը որ հեռանման
 այսինքն թէ, կեցած՝ մեր մտածումին և կամքին կեցածը
 նոյն իսկ, իբրեւ չափը մէկուն և կանոնը միտքն, բա-
 ցակայ չէ ան մեր կեանքն Եւանմաներուն ալ մէկն, եւ
 կը Եւանպեճէ կամ կը մտածակցի մեր գաղաղութիւնն-
 րէն ամեն մէկուն:

ԳՐԱԿԱՆ

ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ

Մեծ գոհունակութեամբ կը ներկայացնենք զարձնալ հասուած մը մեծամեծ գրագէտ-հմանադատ Յ. Օսականի ՀԱՍԱՊԱՏԱԿԵՐ ԱՐՔԻՄԱՍԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ Ե. Հասարակ — Ա. Արփիարեան՝ երգիծողը — ուր համեմատելի հմանադատ բոլորովին ճշտ ձևով մը կը դիտէ Ա. Արփիարեանի տաղանդին յատկանշական այս երեսը:

ԽՄԲ.

ԵՐԳԻԾՈՂՔ

Երբեմն մարդեր կը նուաճեն իրենց տաղանդը, անկէ ստանալու զինով ներգոյշակ ամբողջ ուժը, բարիքը: Լեւոն Բաշալեան, Յակոբ Պարոնեան, Դանիէլ Վարուժան, Միսաք Մեծարեանց, Պետրոս Դուրեան տուին լիութիւնը իրենց քանքարին: Երկարող կամ վաղադրաւ կեանք մը բան չփոխեց արդիւնքէն:

Ուրիշնե՛ր որոնք կը նուաճուին իրենց տաղանդէն: Ըսել կ'ուզեմ՝ անհետատես լայնութեամբ մը կը վարուին անոր հետ, զայն չծնելով բազմադիմի փառասիրութեանց գոհացումին: Եղիան շքեղ օրինակ մը այդ անառակ որդիներէն: Արփիարեան՝ ուրիշ մը: Քամահանճոյք, իրերու պահաճիւ, խառնուածք: Ինչ զիտնամ, Ինչո՞ւ Արփիարեանի ուժերուն լաւագոյն տակոյցը յատկացաւ անոր պիտի ըլլար ամենէն ապերախտ վաստակին — հրապարակախօսութեան — և այնքան քիչ բաժին մը պիտի առնէին առողջմէ բուն իսկ ստեղծագործական սեռերը: Քիչ անգամ մեր գրականութիւնը, վէպի կալուածին մէջ, պիտի ուղղուէն այնքան ընտիր, անփոխարինելի աստիճանութիւններ որոնք Արփիարեանի վիպակները կը խորհրդաւորեն իրենց չհասուած մասովը: Ու, գոյախոսութիւն մը դարձնալ, երգիծանքին համար որ այլապէս հզօր սեռ մըն է բոլոր գրականութեանց մէջ:

Կը յայտարարեմ անմիջապէս որ Պարոնեանէն յետոյ անիկա ամենէն օժտուած հեղինակն է մեր հին ու նոր գրականութեանց: Չունի անշուշտ Աղիարանուպոսեցի կատակերգակին ճշմարիտ հանճարը որ կէս դարու մահը արհամարհեց արդէն ու հետըզ-

հետէ պիտի մեծնայ, իրական իր պատուանդանին վրայ իր փառքը միանգամ ընդ միշտ կոթողելու: Բայց գերազանց է միւսներէն, ժամանակակիցներ ասոնք — Օսեան, Թլկաթիւնցի, Առանձար ևայլն:

Դիւրին է Պարոնեանը վերածել քանի մը խոշոր կողմերու, թիւով քիչ բայց բաւական պարզ, որոնց իրագործուած կ'ընդգրկէ անոր ամբողջ գործին իմաստը: Դա՝ զիտեղք իրենց Մոլիէրին հանճարը ճշգրտելու ատեն կը գործածեն *peuple* բառը: Տարազը աւելի քան հարազատ է Պարոնեանին համար: Ժողովուրդ յղացքին մէջ կայ անշուշտ այն առողջ, հաստ, թաւ ծիծաղը որ մարդոց որդիներուն ստուար զանգուածը կը շահագործուէ, շատ մօտիկը կենալուն՝ իրենց ամենէն պարզ, ամենէն բնական անորոշակներուն: Գրական վայելքներէն ամենէն զիւրմատոյցը ամբողջութեամբ խնդարն է մարդոց վրայ: Ու Պարոնեան ուրիշ բան չըբաւ: Ուղղուած ըլլալով մեր ժողովուրդին գրեթէ բոլոր խաւերուն, ինքզինքը բաշխեց լայն, գնահատան գեղունակ մը: Արփիարեան իր գործն է որ քանի մը փոքր թիւումնեցի գուրու, կը ներկայանայ արեւմտահայ գրականութեան ամենէն համադրական փառքը ու մեր ժողովուրդին (արեւմտահայ զանգուածին) մեծագոյն հանդիսարանը: Ինչ որ պարտքն էր ընել մեր վէպին, Պարոնեան յաջողեցաւ իրագործել: Իր գիրքերուն մէջ մթերքը կայ ոչ միայն զէմքերու, ամէն կարգէն ու երանգով, այլ հսկայ տախտակներ ու ըստման մեր բարքերէն: Չայն ուշի ուշով կարդալը համապատասխան է մեր նորագոյն պատմութիւնը վերծանելու օգտուէտ աշխատանքին: Կը հետեի այս կարճ տողերէն թէ որքան բարձր կը մնայ անիկա իբր կամք ու տաղանդ, զի մարդոց արժանիքը իրենց իրացումներով է պայմանաւոր: Ու Լեւոնքը կը հպատակի բունաւորներուն, Յիսուսի օրերէն: Չէ՞ որ Գալիլիացի Վարդապետն անգամ երկինքի արքայութիւնը կը խոստանայ բռնիմեղու, յափշտակողներուն (Բեռնէք յափշտակին զարքայութիւն երկնից):

Իբր ընդարձակութիւն, խորութիւն, Արփիարեանի տաղանդը քիչ աստիճանով մը կը տարբերի Պարոնեանէն (կան երակներ իր մօտ որոնք աւելի թանկ արդիւնք-

ներ տուին և որոնք պակասած են Պարոն-
եանի): Բայց մարդոց տալանդը չէ որ գոր-
ծերը կը նուանէ: Ըսի՛ք ի՛նչ վերը՝ ով է որ
կը յաղթէ: Այդ պարունակէն դիտուած՝
Արքիարեանի գործը կը մնայ փոքր, հաս-
ուածական, անշուտ իր մայր վաստակէն:
Անշուշտ զանազանութիւն մը յաւելում մըն
է միշտ: Բայց պէտք չէ մոռնալ պատգամը:
Ով որ կը մամրեւ, մամր կը բաղի: Արքիարե-
անի մէջ քանակի պարզ հարց մը չէ սա
վերապահումովս զսպանակը: Գերազանցա-
պէս ժողովուրդ հրապարակագիրը իր ժա-
մանակէն բազմաթիւ մարդեր սեւեռեց իր
շրջառէ Կեօմէնիւրուն շրջանակովը: Եւ որով-
հետեւ, ըստ ստեղծութեան, կիսանքը աւելի
հարապառն ու խոր է միշտ իր ընդօրինա-
կութեան (*), այսինքն արուեստին մէջ,
գծուար չէ խորհիլ այն փարթամ կարաւա-
ւին որ իր նուէրը պիտի ըլլար մեղի, իրմէ
վերջնորուն, քանի որ արուած նմոյշները
այն քան բարեբաւտ փրկումներ են: Մի կար-
ծէք թէ կը չեղիմ, հեղինակէ մը տեսնել
ուզելու՝ իր չտուածները: Դուրեանէ մը
չգրուած քերթուածներ անոր տաղանդը
չեն վիրաւորեր: Բայց երգիւնները զանգ-
ուածն է կը տեսնի ու զանգուածը կ'աղտառէ:
Յետոյ, միայն հնարանուծիւրը չէ որ իրեն
կը վերապահէ ազանութիւնը՝ ակոյայէ մը,
ոսկորէ մը վերակազմելու ամբողջութիւն-

(*) Անանց մօլորելու տեսական փառաւորին
բաւիշխերէն ներս, կը բաւականամա՛ր քանի մը
գործեր յիշելով որունը կ'ապացուցանեն վարկա-
ծին տարողութիւնը: Մեր օրերուն, ալ իրակա-
նութեան հաստատարիմ ամփոփումը, ուր քան կա-
տարեալ միջոցներու կը վստահուի, — Թերթեր,
պատական արխիւ, նկարներ, թանգարաններ,
պաշտօնական պատմութիւն, մեքենայ, թուելու
համար կարգաւորները միայն — շրջանի մը
կեանքին լրիւ պարագրիւմը կարելի է արուես-
տի գործերով, ըսել կ'ուզեմ՝ այդ իրականութե-
նէն մեկնած բայց անոնց կարելի երեսները եր-
կարող, խորացնող, բայց կողմով մը զանոնք
զանցող, կարճ՝ զանոնք չեղող քանեմով որոնց
կուտանք շատ մը անաւներ — գիրք, մելոտի,
նկար, հարստապետական ժայթքեր եւայլն: Ար-
քիւն բոլոր պատմութեան մեծ փոր հասարակները
պիտի չկրնան փոխարինել Մարդկային կառա-
կերգութիւն (Պալլադիէ գործերուն ընդհանուր
սիրողուն) անուշաբեմ հեղափախած աշխարհը
որ, անշուշտ իրեւ ձեւ ու գիծ չափաբեր կը մնայ
բուն իսկ կեանքին dimensionները, բայց մեղի
կարելիութիւն կուտայ արքայ կարեւոր մը (rac-
coursi) մէջէն սեւեռեալ շրջանը աւելի քան կա-

ներ: Մեր գրականութեան պատմութիւնը
ածականներու բաշխում մը չէ, ոչ ալ գո-
վեստի, պարսաւի փոփոխակի ընթերցում
մը: Անիկա գերագոյն շտեմարանն է մեր
բարեբուն, մեր ամենէն մնայուն ու ան-
կորուստ տարրերուն: Ահա թէ ինչու պա-
կաս, Թերաւարտ գործերուն շուրջը իմ հե-
տաքրքրութիւնը կը սիրէ ծուլանալ, ու
տեսնել փորձել տրուածէն՝ լուռածը:

Արքիարեանի հեգնական զգայաբանը
(իրական է ասիկա որքան քնարականը, որդ-
բերդականը, անկախաբար խառնուած մի-
ջին կաղապարումէն) իմացական է շեշտ
կերպով, չըսելու համար իմացապաշտ (Պէթ-
նար Շո): Իր վիպականերուն մէջ անիկա գոր-
ծածած է այդ զգայաբանքին հաստ հե-
ղումները, ժողովրդային խորութեանը, ա-
ռանց յաւակնութեան, խոշոր աղի կտոր-
ներու նման նետելով զանոնք անձերուն
բարբառին, մասածումներուն, երբեմն ապ-
րուումներուն վրայ: Բոլոր վիպականներուն մէջ
օխալով Թեմաքորէն չաղախուած է այդ
տարով: Եւ կը խօսին այդ մարդերը,
վստահ եղէք թէ կը հեգնեն: Խնդացնելու
համար գիշիւ՛ւմ: — Ձեմ կարծեր: Տեղա-
կան գոյնի մտահոգութիւն: — Կարելի է:
Իր ծաղրին այս խոշոր, ժողովուրդ մօտը,
գծախառնարը նիւրա իբր քանակ, Թերեւս
հրապարակագրական խուլ ձգտումներու կը
սպասարկէ իր մօտ: Իրմէն քմայք մը, յի-

տարեալ, Նոյնն է պարզան Տիքընդի վէպին
ուր կէս զարու Անգլիա մը կը պտուի, աւելի
դիւրեւ տեսանելի, սեւեռելի, որքան չէ անիկա
պաշտական պատմութեան համայնադիտարան-
ներուն մէջը, զանգուածել հասարակ բայց ա-
րոնց պակաս է գրադէտին փոխակերպող ուժով:
Ու վերջացնելու համար, կը յիշեմ Տատուիւն-
քին որուն իւրաքանչիւր վէպը պարագրիւմն է
մէկէ աւելի աշխարհներու, նման ըլլալու համար
ոչաւ կայսրութեան: Ո՛րք հանդիպելի՛ այն հե-
րասները որոնք անոր գիրքերուն մէջ կեանքը
այգբան վերէն կը ձեռնեն, զայն իրենց արմուկ-
ներուն հեցնելու համար տառապելով ու կոր-
ծանելով: Իրականութիւնը քրոնիկ մըն է պատ-
մութեան էջերուն: Բայց ասիկա անաւոր աշ-
խարհ մը կը զառնայ Les Possédées վէպին մէջ
(Տասայիւսի): Նոյնն է պարագան մեր Ռաֆֆիին
համար որուն բովանդակը գծախառնար կ'ա-
ղաղէ զանցնելու համար տառապելով ու կոր-
ծալիւն: Կայծեր, առանց բովան-
դիւմի, գրքը մըն է ոչ միայն դուր իրականու-
թենէն, այլ որ մը կարելի իրականութեանը
տախտակը: Ու կեանքը չհերքեց այս վարկածը:

չատակ մը, մտածում մը, դէպքի մը յեղումը կարգաւ կը նշանակէ քանի մը տեղ զովանալ, հանգչիլ, օտակ թիթե մը խնդալ ամենէն քիչ, այն անսպասելի կսմթնեւորով որոնք հանգարտ թռչող մեղունները կը յիշեցնեն: Դարձեալ, իր ծաղրին այս մասին համար անիկա առանձին յարգարում չունի ու ասիկա՝ կերպ մըն է իր մօտ: Ոչ մէկ վրպակ չէ գրուած միայն ու միայն խնդացնելու համար: Այս կողովով անիկա հակոտնեան է Պարոնեանին որ կեանքեր պատմեց՝ հեզնած ըլլալու հաճոյքին համար: Անտեղի չէ իր անունին հետ, ու մարդին վրայ, յիշել Ֆրանսացի Ալֆոնս Ծոտէն որ մեր իրապաշտներէն ոմանց նախասիրութիւնը եղաւ:

Նուրբ, իմացապաշտ երանգով իր հեղութիւնը կը կազմէ իր երգիծանքին հիմնական տարրը: Ո՞ր հրաշքին միջամտութեամբ Արփիարեան պիտի ապաստի Պարոնեանին ձգողութենէն, լքելու համար հաստ ու արձակ, կուշտ ու կշտացնող քաշքըշուքը որուն համար հոգի կուտայ զինքը կարգացող ժողովուրդը, և փորձելու՝ եւրոպական սրամտութեան վրայ ձեւաւորուած փոքր, չափ՝ բայց ոչ արիւնող, խածան բայց թ թունակից իր պատկերները որոնց նմանը չունինք իրմէ առաջ (Պարոնեան կեանքեր պատմեց, զօհ չզգալով իր հանճարը գրուագին, պատկերին անձուկ շրջանակին մէջ): Զուներք Արփիարեանէն յետոյ, դարձեալ, մարդեր որոնք խայթել գիտնային իր մեղմութեամբը ու խելքովը: Թլկատինցին մտայնութիւններու խորը կըծկրտած, ծփուն ու ճկուն բայց զնէ իր տողերուն մէջ, բնորոշ վրայ տարբեր քաղքենի, խոր, իր ըրածին գիտակ հեզնանքէն որով թաթիւտած են Արփիարեանի պատարիկները, գրուած՝ միայն ու միայն այդ հեզնանքին սիրոյն: Պարթեանի աքիբը մախանքէ, ննդութենէ, չարութենէ կը բխի մարդութեան ու հակակից ուժին՝ մեղ չի նուաճեր, այլ կը զարհուրեցնէ: Սխալ չէ հասարակաց դատաստանը այդ անգութ պարտաւէն, զոր կը գաւառի անիրաւ ու սպաննող:

Ծագած է մանաւանդ Պոլիսը:

— Անոր ազնուաշուքները, իրենց դիրքերուն ու վարկին վրայ ամրակառոյց բայց

զոդահար, որոնք դրամը, պաշտօնը, ազգը ու ասոր սէրը զարմանալի մասնագիտութեամբ մը հաշտ կը պահեն ժամանակին դժնդակ փորձին: Սեփեալ Գերդարաւը նոյն մը չէ միայն այդ բարձրորոտ ու բարձրորակ ծաղրէն, այլ բարձրեւ մանրակարգ հոնար մը: Ամէն անգամ, որ իր գրելը կը հանդիպի այդ աշուքով մարդոց շուքերուն, բնագագար կը գտնէ տարօրինակ սրութիւն, կենդանութիւն ու թափ: Իր բոլոր վրպակներուն մէջ անիկա պատեհութիւնը շահագործած է այդ դատակարգի պատկերը օփացնելու, ինչպէս կ'ըսեն գաղիացիք, տեսանելի ընծայելու համար թեւութիւններու և աստեղծ ցանցը որ մեր միտքներուն տակը կը փռուի, ծածկուած բարակ խաւով մը: Հասնիլ այդ մարդոց թաքուն իրականութեան, անասելի, հսկայ քանի մը մեղքերուն պարագրկումին, ճշդեղ անոնց վրայով մեր մէջ գրամին դերը, փառքին շուքը, յաւակնութեանց ու տաղանդներուն նանքանքը, — ծրագիրներ են որոնք չիրագործուեցան: Աշխարհիկ թէ Ֆրանսական կարգէն իր ուրուագրումները այսօր դուր կուգան մեզի բայց չեն նուաճեր ինչպէս է պարագան Պարոնեանի սեւեռութիւններուն համար:

— Էնցումեցները, ինքիլիգեցները կատարելութեան հասնող մանգանկաններու վրայ: Հոս գերազանց է Պարոնեանէն որուն Մեծապաշտ՝ Մաքսիմիլիանը ծաղրանկարային իր զանցումներովը կը վրիպի գուցէ իր իսկ մտադրութենէն: Մեծապատիւ մուրացականութիւնը յաւիտենական է ոչ թէ գժաբախ այդ մարդոց թափօրովը այլ աւելի ջոջերուն, անոնց որոնք Պարթեանին նման զայն նուիրագործեցին ու վաւերական իրենց տաղանդը շանթարգելի նման գործածեցին իրենց բարոյական ըմբռնողութիւնը ըսել կ'ուզեմ՝ ասոր միակտուր ժխտումը պաշտպանելու: Յիմար բանաստեղծ մը չէ միայն ան՝ որուն վրայ սեւեռութեան փորձուիլ, այլ մեր օրերու ընտրանիին ստուար տոկոսը: Արփիարեանի սեւեռութեանը թէև կարճ բայց անմոռանալի մանրանկարներու կը վերածեն նոր իրականութեան հերոսները, առաւելագէտ կովկասէն, իրենց համալսարանականի կամ թերաւարտի ամբողջ յոխորտանքը կրելով թանկ մուշտակներու նման ու դատելով օտակահայերը toupette

մը՝ որուն ամպարագիծ նանրութիւնը չէ շիւթած իր ուժէն մինչև այսօր։ Դեռ մեր գտնութիւններուն մէջ անոնք են թերթերու գետերը, խօսքի սասկանները, կազմակերպութեանց քուլմները։ Բնօրինակներն մինչև փամբօղմին ու մինչև աւելի նոր լուսփող կոմի ներկայացուցիչները պատկերը չէ փոխուած։ Արփիարեան երեսուն տարի ընդհատաբար կնից այդ մարդերը երբեմն անմոռանալի շքեղութեամբ։ Պոլիս այցելող այդ ինտելիգէնաները իրենց ծիծաղելին կը կրեն վայելութեամբ մը որ չէ մաշած վստի զի ներշնչած է Առանձնարին իր գեղեցիկ գրողին երէն մէկը։ Իր Բէյրութ-նիւրը, անոնց Փետրուար 30ը լաւագոյն կերպով մը կը պատկերեն տիպարներ որոնք սանկ քառուսն մը տարի մեր հրապարակը չափեցին, չափը փեցին իրենց կոնֆէրանսներուն երկվարները կաղն ի կաղ քշելէն։

Հոգնոները, էֆէնտիները, անագանի եկեղեցականները, զայն, թիթե ծանականքով մը ուր պակսէին Օտեանին այլուրութիւնը իր պատմածէն, Պարթևեանին մասնաքը, Պարոնեանին ծանրութիւնը և որ սկիզբ մը պիտի ըլլար Օտեանին տաղանդը հոռուաբողոք։

Այս հաստատուններէն յետոյ գոժուար է սակայն ճիշդ նկարագիրը հանել Արփիարեանին ծաղրին, ինչպէս գոժուար է նման շախատանք մը Արփիարեանին համար ամէն սեռին մէջ որոնք փորձուցան իրմէ։ Այս գոժուարութիւնը ծնունդ է այն անկատարելութեան, լրուսին չհասած արդիւնքներուն որոնք իր գործերը կ'ընեն գործողին կեանքին նման անկախուն ու կէս ճամբան մնացած։ Ասկէ զատ, թերեւս ծնունդ՝ իր իսկ տաղանդին նկարագրին որ կերպարանափոխող է քան կառուցանող։ Ուր որ երեսն է մայս մարդուն գրիչը, հոն բան մը փոխուած է անպայման։ Քանզի, շինե՞լ, Բառեր են։ Մարդոց ուժերը քիչ անգամ կը նուաճեն կրկնեան գործունէութիւններ։ Ուժանք պիտի կործանեն։ Ուրիշներ պիտի շինեն։ Այսպէս կը քալէ կեանքը։ Շատ սպասել պիտի նշանակէր Արփիարեանին պահանջել իրմէ դարազուրկ սկսող արմատականութիւն մը։ Իր ծաղրը, միւս տուրքերուն քով, լրացուցիչ մնէ է, իր զաղափարներուն պաշտպանութեանը լայնորէն սպասարկու։ Պարտեանին համար երգիծանքը գոյութեան հարց մըն է, իր իմացական protoplasma, գէշ բառ մը գործածելով, Օտեանին համար նուրբ անանձնա-

ցում մը, փախուստ մը իրականութենէ, հայեցողական կեցումք մը զոր գիտակցորէն որդեգրած է եւրոպական մտքին հետ իր երկար, դառնադիւ շփոններուն իրբևանդարդած։ Օտեան չէր իսկ անցուցած մտքէն իր ծաղրին մէջ դնել ինչ որ հասարակ տեղիք է այսօր։— Բարոյացնել, բարուցել, նշգրտել՝ բուժելու համար։ Այս վերջին մտապատկերը լրջութեամբ իրը ըրած է սակայն Արփիար Արփիարեան որուն պատառիկներն իսկ պիտի ծառայեն իր ժողովուրդին։ Փե՛լ։ Ինչու չէ, երբ ատիկա պիտի կանգնէ նոր շէնքը։ Մեր եկեղեցիին, աւելի ճիշդ՝ եկեղեցականներուն վրայ իր յարձակողական կեցումքը Գ. Արծրունիի աշկերտութիւն մը չի մատնէր միայն, այլ և իր խնամքն էր իր տիրական փաստերէն մէկը։ Ետոյ, օրագիրը գրականութեան մը ամենէն առաքինի ձեւն է իր գասակարգէն մարդոց։ Աւելին։ Գործունէութեան սերունդները անխուսափելի կերպով անտանկ եղած են հայեցողական կառուցումներուն։ Երբ Պարոնեան ինքզինքը պարտադրած է մեր հրապարակին — որ կը նշանակէ իր տաղանդին լրութիւնը գտած — մեր իմացական փոթորիկը հաղել կը սկսի։ Այդ փոթորիկին ինչպէս ձիւռ մը վրայ նստող ու գայն վարելու յաւակնող սերունդին մէջ ոչ ոք Արփիարի վճռականութիւնը, անխորհուրդ յաւակնութիւնները, կործանումները պիտի համարձակէր տալ իր ազազուն մարմինին։ Արփիարեան կրկնէր հերոսի մը պէս քայլք։ Ու գործածեց ինչ զինք որ ինկաւ իր զգործաւ ձեռքերուն հասողութեան։ Ատոնցմէ մէկը երգիծանքն էր։

Իր արդիւնքը անարժան չէ իր տաղանդին ու ձգտումներուն։ Կէս դար յետոյ զանոնք կարգաւոր արժանի կեցող շնորհք միայն ոճէն, նիւթէն չի գար, այլ անկէ որ բան մը փրկուած է անոնցմով։ Մեր իրապաշտներուն բոլորին ալ պակասած է ծաղրը։ Արփիարեան սերունդին զմազիծը կը ներդաշնէ, բերելով գրականութեան ամենէն մշտնջալուր ու ամենէն գեղեցիկ սեռերէն մէկուն փայլը անոր վրայ։ Մեր վէպը, բանաստեղծութիւնը, քննադատութիւնը, պատմութիւնը նորոգող այս շարժումը, իրապաշտութիւնը, չէր կրնար զուրկ ըլլալ ծաղրին փաստէն ալ։ Արփիարեան դարձանեց պակասը։ Ու ստիկա պըզտիկ փաստ մը չէ։

ՔԱՐՈՂԻ ՕՍՍԵԿՆԵ

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա.

ՔԱՐՈՂԱԶ

Քարոզը, պարզ և ընդհանուր բառերով, կրոնական ճշմարտութիւններու յայտարարութիւնն է։ Իսկ քրիստոնէական քարոզը՝ Քրիստոսի աշխարհ բերած օրհնաբեր պատգամներուն հռչակումն է, որ մեղաւորը փրկութեան կ'առաջնորդէ, համալիրով միտքը, յուզելով սիրտը և արթննցնելով խղճմանը։

Եթէ այս ըմբռնումով մօտենանք նիւթին, քարոզի նպատակն է ուստի, (ա) համոզում ստեղծել ունկնդիրներու մտքին մէջ. (բ) յուզել անոնց սիրտը. (գ) արթննցնել անոնց թմրած խղճը, և որով, (դ) առաջնորդել զանոնք փրկութեան, — իրենց ապրած կեանքէն աւելի բարձր կեանքի մը, լաւագոյն սպրեկներով մը, որ ի յայտ եկաւ Յիսուսի անձին մէջ, երբ Ան կ'ապրէր մեր երկրագունտին վրայ, քսան դարեր առաջ։

1. Քարոզ բառին իմաստը. — Քարոզ բառը հայերէն լեզուի մէջ կը նշանակէ ճառ, խրատ, յայտարարութիւն, իսկ քարոզել՝ կը նշանակէ գաղափար մը ծանօթացնել, պատգամ մը հռչակել, և կամ աստուածային ճշմարտութիւն մը յայտարարել։ Քարոզի համար լատիներէն կը գործածուի սերմո բառը, որ կը նշանակէ ճառ, ճառել և կամ հարցունքներու պատասխանել։ Յունարէնի մէջ ասոր համազօր կայ օմիլիա կամ հոմիլի (homily) բառը զոր կըրնանք թարգմանել մեր բարբառով՝ խօսակցութիւն, միջամտութիւն, հարցի մը շուրջ գաղափարի փոխանակութիւն, սուրբ գրական ուղերձ, ճառ, քարոզ կամ քարոզխօսութիւն։ Homily բառը Գործք, Ի. 11-ին մէջ կը խօսէ թարգմանուած է. Պօղոս երկար կը խօսէր, խօսքը կը շատցնէր։

2. Քարոզխօսութեան ծագումը. — Հին

ատեն հրեաները սինակոկներու պաշտամունքներուն մէջ Հին Ուխտէն — մարգարէութիւններէն, սաղմոսներէն և կամ օրէնքէն մաս մը կը կարդային, կը բացատրէին և ապա իրենց կարծիքները կը յայտնէին անոր շուրջ։

Այս սովորութիւնները հրեաներէն անցաւ քրիստոնեաներուն։ Քրիստոնեաներն ալ Ս. Գիրքէն կտոր մը կը կարդային ու կը բացատրէին։ Ապա այս պաշտօնը յանձնուեցաւ եկեղեցւոյ եպիսկոպոսին, որ թէ՛ կը կարդար և թէ՛ կը բացատրէր, և նաև անկէ առօրեայ կեանքի համար դասեր կը հանէր։ Ահա այսպէս քարոզելու սովորութիւնը տարածուեցաւ քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ և homily բառը քարոզելու իմաստը ստացաւ։

Անոնք որ Միջին դարու մէջ քարոզելու անկարող էին, գրուած քարոզներէն կը կարդային և աւուր պատշաճի ժողովուրդին կուտային եկեղեցւոյ պատգամը։

3. Քարոզը եւ ասեմախօսութիւնը. — Քարոզը, ըստ Բէթլընի «Համոզում առաջ բերելու նպատակաւ աստուածային ճշմարտութիւններու խօսքով հաղորդակցութիւնն է»։ Ատեմախօսութիւնը միտքը համոզելու համար է, իսկ քարոզը՝ միտքը համոզելէ զատ՝ խղճմանը արթնցնելու և սիրտը յուզելու ալ կոչում ունի։ Ատեմախօսութիւն մը, իր պղծ տրամաբանութեամբ կրնայ հասնիլ իր նպատակին։ Իսկ քարոզը կատարեալ ձախողութիւն մըն է՝ երբ սիրտը յուզելու հոգեւոր ոյժէ զուրկ է։ Ուստի, քարոզի մը համար անհրաժեշտ է որքան գաղափար նոյնքան ներշնչում, որքան տրամախոհութիւն նոյնքան զգացում, որքան ճշմարտութիւն նոյնքան այդ ճշմարտութիւնը ներշնչող ոյժ, խանդավառող ոգի, ոգեւորող ու յուզող սիրտ, և հոգիները մագնիսացնող հոգեւոր բարձր քաջողական զօրութիւն։

4. Քարոզին տեսակները. — Մէկէ աւելի են քարոզին տեսակները, որոնցմէ կարեւորներն են՝ (ա) ընթանող քարոզ, (բ) նիւթի մը շուրջ քարոզ, (գ) վարդապետական քարոզ, (դ) բարոյագիտական քարոզ, (ե) մեկնողական քարոզ, (զ) պատմական քարոզ, (է) աւուր պատշաճի և կամ պատշաճ

տահանան քարոզի, (Ը) փորձառական քարոզի:

Առաջինին մէջ Աստուածաշունչէն որոշ համար մը և կամ բառ մըն է քարոզին յեռակէտը, երկրորդին մէջ՝ ներք մը. երրորդին մէջ՝ եկեղեցիի և կամ քրիստոնէական կրօնի վարդապետական որոշ մէկ դրուածքներ, չորրորդին մէջ՝ բարոյական սկզբունք մը, հինգերորդին մէջ՝ Ս. Գրքէն հաստատած մը, վեցերորդին մէջ՝ պատմական դէպք մը, եօթներորդին մէջ՝ արցառարկ դէպք մը կամ պարագայ մը, իսկ ութերորդին մէջ՝ կրօնական կեանքէ առնուած փորձառութիւն մը:

Ասոնց մէջ ընտրան մը ընտրելով արտասանուած քարոզը թէև այժմ ամենէն աւելի յարգի է, բայց տեղւոյն, պարագաներուն, ժամանակին և ունկնդիրներու պայմաններուն համեմատ քարոզխօսելու միւս ձևերն ալ կրնան մերթ ընդ մերթ զործածուիլ, թէ՛ միօրինակութենէ առաջ եկած ձաճողթը փարատելու և թէ՛ քարոզին մէջ նորութիւն, թարմութիւն և զաւանդութիւն գնելու համար:

Քարոզելու հրէական ձևը մեկնողական է: Յիսուս Նազարէթի սինակոկին մէջ մեկնողական ձևով է որ քարոզեց (Լուկ. Դ. 20): Առաքեալներու օրով, կարճ ընտանով քարոզելը սովորութիւն չէր: Գործի Առաքելոցի մէջ Պետրոսի խօսողականը առաջ ցարուեցաւ, պարզ մեկնողական քարոզներ են, օսկայնի և աշիպէս լի են ներշնչութեամբ և հոգեւոր ոյժով: Չորրորդ դարու մէջ Օգոստինոս և Ուկիեբեան նշնայէս շատ անգամ առանց ընտրանի կը քարոզէին:

Բնաբանով քարոզելու սովորութիւնը ընդհանրապէս ժԳ. դարէն կը սկսի, իբր բողոք մեկնողական, վարդապետական, ներքողական ու այլաբանական քարոզներու ծայրայեղ գործածութեան: ԺԳ. դարէն սկսեալ, կարճ ընտան մը ընտրելով քարոջխօսելու ձևը տակաւ առ տակաւ ծաւալուած գտնելով՝ հիմա շատ ընդհանրացած է: Ներք մը ընտրելով քարոզելը, առանց զայն բնաբանի մը հետ կապելու, աստեալիսութեան մը տպաւորութիւնը կը թողուունկնդիրներու մտքին վրայ: Իսկ Աստուածաշունչէն առնուած կարճ բնաբանի մը վրայ հիմնուած քարոզ մը՝ նախ Ս. Գրոց հեղինակութիւնը կը կրէ. երկրորդ՝ քարո-

ղիչին տալիք պատգամը կը սահմանաւորէ, և ապա՝ ամէն ատեն խօսելու նոր տեսակէտներ և խորհուրդներ կը հայթայթէ քարոզիչին համար:

5. Քարոզիմ մասերը. — Քարոզը կը բաղկանայ երեք մասերէ. յառաջաբանէ, բաժանումներէ և վերջաբանէ: Յառաջաբանին նպատակն է քարոզին բնաբանը կամ ներքը ծանօթացնել. բաժանումներու պաշտօնն է ներքը և կամ քարոզի մէջ տիրող զխառը գաղափարը տրամաբանական շարքով ընդլայնել ու լուսաբանել. իսկ վերջաբանը կը բաղկանայ ամփոփումէ, երբեմն եզրակացութենէ և կամ պատշաճեցումէ:

Քարոզիչը պէտք է ամենէն շատ իւր նամք տանի յառաջաբանին և վերջաբանին: Յառաջաբանին՝ որովհետև ատով է որ ունկնդիրներուն ուշադրութիւնը իր քարոզին վրայ կը հրաւիրէ. վերջաբանին՝ անոր համար որ ասիկա իրեն այլևս վերջին պատհանութիւնն է իր տալիք պատգամին նկատմամբ: Վերջաբանին մանաւանդ աւելի խնամք տանիլ պէտք է, քանզի այդ վերջին մի քանի կտրուկ բառերն են որ ընդհանրապէս տպաւորուած կը մնան ունկնդիրներու մտքին վրայ: Ընա Պրայթ կ'ըսէր. «Ես իմ քարոզիս վերջաբանն է որ մինակ կը պատրաստեմ, և միշտ գիտեմ թէ ինչպէս և երբ պիտի լրացնուի խօսքս: Նաբոլէոն Պոնափարթ իր ամենագորաւոր պահեստի ոյժը պատերազմի վերջաւորութեան համար կը պահէր:

Քարոզին յառաջաբանը պէտք է հակիրճ ըլլայ, կտրուկ ու հետաքրքրական: Յառաջանին նախադասութիւնները որքան կարելի է պէտք է ըլլան կարճ, պարզ ու գերահասկնալի: Ըստ Նաբոլէոնի, Ուրբոք պատերազմը սկսի, առաջին հինգ վայրկեանները ցոյց կուտան թէ անկա պիտի լահուի՞ թէ պիտի կորսուի: Նմանապէս եթէ քարոզն ալ իր սաւղին հինգ վայրկեաններուն յաջող սկսի, յաջող ալ կը շարունակուի և լաւ տպաւորութիւն կը թողու ունկնդիրներուն վրայ:

Բաժանումները պէտք է ըլլան երեքէն կամ չորսէն աւելի: Իւրաքանչիւր բաժանում իր նախորդը լրացնելով, որպէս անոր շարունակութիւնը, պէտք է ամէն միասին կազմեն մտքողութիւն մը, խոսաբանու-

թիւներ, կոչումներ, վկայութիւններ և ապացոյցներ ունին իրենց հետաքրքրութիւնն ու օգտակարութիւնները եթէ չափէն աւելի ըլլալով չխնդրեն բաժանումները և չխանգարեն քարոզի մէջ տիրող գաղափարի տրամաբանական ընթացքը:

Վերջաբանին մէջ շատ դասեր հանելը կը տափակցնէ քարոզը: Երբ Յիսուս բարի Սամարացիին առակը պատմեց, չխրատեց, դասեր չհանեց, խօսքը շատցնելու ջանքեր չըրաւ, այլ հարցում մը ըրաւ լոկ, և ապա խիզիս դադրեցուց իր խօսքը՝ ըսելով. «Գնա՛, դուն ալ այնպէս ըրէ՛»: Այս կըտրուկ վերջաբանը շատ տպաւորիչ ըրաւ Յիսուսի պատմած առակը: Ուստի, վերջաբանը շատ տպաւորիչ է երբ քարոզը լինեալ կտրուկ կոչով մը, սուրբ գրական կարճ վկայութիւնով մը, և կամ բնաբանին բառերուն անգամ մը ևս յստակ արտասանութեամբ, ըստ պարագայի և քարոզի նիւթէն զլխած պայմաններու:

6. Քարոզին պատրաստութիւնը. — Քարոզ մը եթէ իր նպատակին պիտի ծառայէ պէտք ունի խնամքով պատրաստութեան: Եկեղեցականներ կան որոնց դժուարին կուգայ քարոզ պատրաստել, քանզի ունակութիւն կազմած չեն պատրաստելով քարոզել: Ոմանք ալ նիւթ չեն կրնար գտնել և կը ստիպուին օրուան տօնին և կամ յիշատակութեան վրայ աւուր պատշաճի ամէն տարի խօսուած տափակ խօսքերը կրկնելով շատանալ: Իսկ եթէ երբեք նիւթ մը գտնեն՝ անոր վրայ խորհիլ չեն գիտեր, վասնզի խորհիլն ալ վարժութիւն էր պահանջէ և ինքնին արուեստ մըն է, և ուստի նիւթին մէջ կը մտնեն և անկէ չեն կրնար յաջող դուրս ելլել: Ուրիշներ ծուլութեան պատճառաւ չեն պատրաստեր իրենց քարոզները: Քանզի լաւ քարոզ մը խօսիլը լուրջ աշխատանքի կը կարօտի: Ոմանք ալ կ'առարկեն թէ պատրաստուած քարոզի մէջ Աստուծոյ հոգիին չի գործեր:

Եթէ Աստուծոյ հոգին յանպատրաստից քարոզը կրնայ արդիւնաւորել, ինչո՞ւ չարդիւնաւորէ պատրաստուած քարոզը: Անպատրաստից քարոզին մէջ եթէ հաւանականութիւն կայ վայրկեանական ներշնչումներ ստանալու, պատրաստուած քարոզին մէջ աւելի է այդ հաւանականութիւնը:

Քանզի քարոզիչ մը որ կ'ը պատրաստէ իր քարոզը, կը խորասուզուի իր նիւթին մէջ, լաւ ևս է ըսել՝ կը նոյնանայ իր քարոզին հետ և իր միտքը ասով աւելի պատրաստ կ'ըլլայ ընդունելու նոր ներշնչումներ: Քարոզը առանց պատրաստելու լոկ վայրկեանական ներշնչումի վստահիլը շատ քիչ անգամ կ'օգնէ, յաճախ հակառակ արդիւնք կուտայ:

Մեր հայ եպիսկոպոսներէն՝ Մեղիքիսեղեկ Եպս. Մուրատեանց, իր Հովուական Աստուածաբանութիւն գրքին մէջ կ'ըսէ. «Պէտք է յոյս դնել յանպատրաստից քարոզելու վրայ, քանզի՝ այդ յոյսով շատ նշանաւոր քարոզիչներ կորուսած են իրենց համբաւն ու ազդեցութիւնը»: Կրնայ երբեմն հանպատրաստից քարոզ մը յաջողիլ. աւելի բացառութիւն է. իրական ու միայն յաջողութիւնը աշխատութեան և պատրաստութեան մէջ է:

Պատրաստութիւն ըսելով ի հարկէ չենք հասկնար մտքով միայն պատրաստուիլ, այլ մտքով և սրտով միանգամայն: Գիտակից քարոզիչ մը մէկ կողմէն իր նիւթը գիտական մեթոտով վերլուծելով, ուսումնասիրելով և իւրացնելով հանդերձ, միւս կողմէն ալ, հեղ ոգիով, Աստուծոյ առջև կը խոնարհի և կ'աղօթէ առանձնութեան մէջ, որպէսզի Աստուծոյ հոգին գործածէ իրեն ամէն մէկ բառը, նպատակաւ համար ուղղակի անմահ հոգիներու փրկութեան: Ըստ Ֆինելոնի, «Քարոզչութեան պաշտօնը հիմնուած է հաւատոյ վրայ: Պէտք է աղօթել, պէտք է սրբել սիրտը, պէտք է ամէն բան երկինքէն սպասել, պէտք է գիտել իստուածային բանին սուրբով և բնաւ չվրստահիլ ինքնիր վրայ: Այն է ահա էական պատրաստութիւնը»: Քարոզիչ մը եթէ Աստուծոյ առջև նարեկացիի նման բեկեալ սրտով խոնարհած և Անոր ներկայութիւնը լիովին վայելած է, պատճառ մը չկայ որ իր պատրաստած քարոզը անպարզիւն մնայ և չծառայէ իր նպատակին:

Անոնք որ քարոզ խօսելու նոր կը սկսին, լաւ է որ թուրթի վրայ գրելով կարդան իրենց քարոզները, դէթ առաջին մէկ երկու տարիներուն համար, մինչև որ ունակութիւն կազմեն և վարժուին քարոզ պատրաստելու օռդինութեան: Բայց առիկա լման տեղը չի բռնիր կենդանի բարբառով

խօսուած քարոզիչն: Ամէն պարագայի տակ սակայն, արգիւնաւոր քարոզները անոնք եղած են որոնք խօսուած են և ոչ թէ կարգացուած: Կենդանի բարբառով արտասանուած քարոզին մէջ, քարոզիչը ազատ կը կը զգայ ինքզինքը վայրկեանական ներշնչումներ ստանալու, և թէ երես առ երես իր ունկնդիրներուն հետ հաղորդակցութիւն ունենալու: Տարիներու երկար փորձառութիւնը ցոյց տուած է թէ ասիկա է քարոզ խօսելու լաւագոյն մեթոտը:

7. Քարոզին տեսչութիւնը. — Հին ատեն քարոզները երկար կը տւէին, որովհետեւ ժողովուրդին միակ ներշնչումի աղբիւրը եկեղեցին էր: Հիմա եկեղեցիէն զուրկ կայ կրօնական ճոխ գրականութիւն, քարոզգիրքեր, երիտասարդաց և մանկանց յատուկ կրօնական կազմակերպութիւններ, հոգեւոր պարբերաթիւթեր և այլնայլ նիւթերու շուրջ դասախօսութիւններ, մանաւանդ՝ ուսուցիչ, որուն միջոցաւ մարդ ոչ միայն կիրակի օրեր, այլ լուր օրերուն ալ, իր տան մէջ նստելով, կրնայ ունենալ գրել ամենաւնասիր եկեղեցականներու քարոզներուն և տեղեկանալ միանգամայն կրօնական աշխարհի նորութիւններուն ու կարեւոր շարժումներուն:

Առաջին հինգ դարերու ընթացքին, եկեղեցւոյ բեմէն խօսուած քարոզներն այնքան երկար չէին, թէ և Յոյն Եկեղեցւոյ քարոզիչները Լատին Եկեղեցւոյ քարոզիչներէն աւելի երկար խօսելու ձգտում ունէին: Լատին հայրապետները կէս ժամ, և երբեմն ալ տասը վայրկեան կը քարոզէին: Անսելմոս կը պատուիրէ կարճ քարոզել: Երկար քարոզները ընդհանրապէս բարեկարգութեան շարժումէն յետոյ, Մաքրակրօններու շրջանին կը խօսուէին:

Այս շրջանին, ըստ ձէյմա Հաբինի, Անգլիոյ մէջ քարոզները այնքան երկար կը տւէին որ երբեմն ժողովուրդը իր ոտքը դետին զարնելով ձայնիչ հանէր, իբր նշան գտգտութեան. ասոր վրայ՝ քարոզիչը այլ ու չմնցնելու ժամանակը հասած նկատելով կը վերջացնէր քարոզը: Ալֆրեդ Եպիսկոպոսի մասին կը պատմուի թէ Քէյմպրիճի մէջ կը քարոզէր մէկ ժամէն մինչև երեք ու կէս ժամ: Էտուրտ Արվինի, Լոնտոնի միսիոնարական ընկերութեան ժողովին մէջ

խօսած մէկ քարոզը տեւեց երեքուկէս ժամ, թէ և ունկնդիրներուն տաղտկալի չդառնալու համար երեք անգամ քարոզը պարբերեցնելով երկ և երգել տուաւ, բայց կըրկին ժողովուրդը դժգոհ մնաց: Էլտլըքըն, հակառակ էր երկար քարոզելու. օր մը երբ իրեն հարցոյցին թէ որքա՞ն պէտք է տեւէ քարոզ մը, Վիսան վայրկեան միայն՝ պատասխանեց: Ճարտնական առածը կ'ըսէ. «Շատ քիչ հոետորներ բաւականաչափ տաղանդ ունին կարենալ տալու համար կարճ ատենախօսութիւններ»: Արքա Մոնթիչի կ'ըսէ. «Նաբոլէոնի ուղերձները միայն հինգ վայրկեան կը տւէին, բայց կը մագնիսացնէին ամբողջ քանակը»: Նաթանիէլ Էմմոն օր մը խրատեց քարոզիչ մը, ըսելով. «Քարոզներդ կարճ թող ըլլան, քանիչ լաւ է ժողովուրդը հետաքրքրուած վիճակի մը մէջ պահել քան թէ դժգոհ»:

Արդի պայմանները նկատի առնելով, քարոզի մը տեւողութիւնը, եկեղեցւոյ պաշտամունքին առթիւ, պէտք է ըլլայ քսան վայրկեանէն մինչև երեսուն վայրկեան, իսկ բացառիկ պարագաներու տակ՝ կրնայ աւելի կամ՝ պակաս տեւել, ժամանակի, տեղի, տարուան եղանակի և միջավայրի պայմաններուն համեմատ:

8. Քարոզը եւ ունկնդիրները. — Լաւ քարոզը պէտք ունի լաւ ունկնդիրներու: Զարգացեալ ու ձեռնհաս քարոզիչ մը եթէ չունի բարձր քարոզը գնահատելու ընդունակ ու վարժ ունկնդիրներ, իր աշխատութիւնը նուազ կ'արդիւնաւորուի: Միւս կողմէն՝ եթէ ժողովուրդը բարձր ճաշակի տէր ու զարգացեալ է ու քարոզիչը անկարող կրկին արդիւնքը հետու է քաջաբերական ըլլալէ, կրկնորէ կ'ըսէ. «Ո՛ր ոք մեծ հոետոր է, առանց բազում ունկնդիրներու»: Կ. Պոլսոյ մէջ երբ Յովհան Ոսկեբերան կը քարոզէր, բազմութիւնները կ'աղաղակէին ու կ'ըսէին. «Աւելի լաւ որ արեւ դադրի փայլելէ քան թէ Ոսկեբերանին լեզուը խօսելէ»: Իսկ եթէ ունկնդիրները և քարոզիչը, երկուքն ալ զարգացեալ ու գիտական կից են, արդիւնքը միշտ քաջալերական է:

Երբեմն կը գանդատինք թէ, ի հարկէ յարգելով հաղուազիւտ բացառութիւնները, եւրոպական իմաստով զարգացեալ, յաս-

նագէտ, կոչուածի տէր ու կարող քարոզիչներ չունինք: Բայց, միւս կողմէն, հարց է թէ կարող ու ձեռնհաս քարոզիչներ եթէ ունենանք, արդեօք կրնա՞նք զանա-հատել և անոնց արժանի ունենդիր ըլլալ: Զարգացեալ քարոզիչի մը համար զարգացեալ ունկնդիրներ անհրաժեշտ են, որպէսզի արդիւնաւորուին իր թափած աշխատանքները:

Ուստի, մէկ կողմէն՝ զարգացեալ ու կարող քարոզիչներ հասցնելու աշխատելով հանդերձ, միւս կողմէն ալ պէտք է ժողովուրդը զարգացնել որ կրնայ զնահատել իր կեղեցականին գործունէութիւնն ու ըրած աշխատութիւնը, իբր քարոզիչ: Ըսուած է. «Ժողովուրդը կ'ունենայ այն՝ որուն արժանի է»: Լաւ քարոզիչը լաւ ժողովուրդի մը ծնէն առաջ կուգայ:

9. Քարոզը եւ արդի պահանջները. — Բեմին վրայ եղանակով քարոզելու հին ձևը քարոզխօսելու արդի պայմաններուն հետ չի հաշտուիր: Այդ եղանակը կրնայ վանքերու մէջ պահուիլ և ոչ թէ քաղաքներու եկեղեցիներուն մէջ: Խօսակցութեամբ ձեւով քարոզելն է արդի միջամբ, ինչ որ բնական է, պարզ ու հասկնալի: Բեմին վրայ եղանակը թէ՛ անբնական է և թէ ձանձրացուցիչ: Յիսուս ամենամեծ քարոզիչն էր, սակայն խօսակցութեան բնական ձևով կը քարոզէր: Քաղաքակրթութեան երկիրներուն մէջ ամենանշանաւոր քարոզիչները այժմ՝ նազովներեցիին երկու հազար տարիներ առաջ գործածած այս պարզ մեթոտին հետեւելու կը ջանան:

ԺԹ. զարու ընթացքին, Անգլիոյ մէջ Արվինգի Բալլըթընը բեմէն գուրս, ընկերական հաւաքոյթներու առթիւ, յիշ հիւսցում կը պատճառէր՝ իր ունկնդիրներուն, իր բնական ու հմայիչ խօսակցական ուժը, բայց բեմին վրայ իր խօսքերը չէին ունենար միևնոյն հրապոյրը, քանզի իր գործածած միջնադարեան վարդապետական եղանակը կը տափակցէր իր արտասանած պատգամները: Օր մը իր ունկնդիրներէն մին թելադրեց իրեն որ բեմէն գուրս խօսակցութեան ինչ ձև որ ունի նոյնը գործածէ բեմին վրայ ալ: Այս դիտողութիւնը սթափեցուց զինքը և իսկոյն ձգեց եղանակը և սկսաւ խօսակցութեան ձևով քա-

րոզել, որը կրկնապատկեց իր քարոզնէն: Բուն աղիւսութիւնը և ըրաւ զինքը նաև նաւոր քարոզիչ մը: Նոյնպէս Անգլիոյ մէջ, իրեն ժամանակակից անուանի ուրիշ քարոզիչ մը, Քոլմաս Կըթլին, երբ տեղեկուցաւ խօսակցութեան ձևով քարոզելու մեթոտին յաջողութեան, իսկոյն փոխեց իր աւանդական քարոզելու հին կերպը և սկսաւ խօսակցութեան ձևով քարոզել: Ըստ Սըրըքընի, «Քարոզխօսութեան կատարելութիւնը խօսակցութեան մէջ կը կայանայ»:

Եթէ քարոզի մը նպատակը սիրտերը գրաւել է, իր սրտաքուլ պարզութիւնն ու բնականութիւնը պահելով հանդերձ՝ համեմատած պէտք է ըլլայ նաև գեղեցիկ արուեստով մը: Քարոզխօսութիւնը ինքնիւ արդէն գեղարուեստ մըն է: Յառաջաբանէն մինչև վերջաբան, քարոզը, երաժշտութեան նման, ունի ձայնի ելեւէջներ, մեղմութիւն և ուժգնութիւն, ներդաշնակութիւն ու գեղեցկութիւն:

Ըստ արդի պահանջներու, յուզող քարոզի մը համար անհրաժեշտ է գրաւիչ լեզու, յստակ առողանութիւն, տրամաբանական վերլուծում, գաղափարներու չափաւորութիւն: Քարոզութիւն, զանազանութիւն, ոճի գեղեցկութիւն, ձայնի բնական ելեւէջներ, բեմի վրայ բնական կեցուածք, վայելուչ շարժումներ և ճարտասանական բարձրագոյն կէտ մը (climax point), քարոզի գէթ վերջին մասին մէջ: Քարոզը բարձր ձայնով սկսիւր ուժաւորութիւն կ'ընէ քարոզիչը, տակաւին քարոզի կէտին չհասած, Լաւ է մեղմ ձայնով սկսիլ և ձայնը աստիճանաբար բարձրացնել, անոր ուժգնութիւնը պահելով քարոզին վերջին մասին ճարտասանական բարձրագոյն կէտին, յուզել կարենալու համար ունկնդիրներուն սիրտերը:

10. Քարոզին ընդհանուր զգաւորութիւնը. — Ըստ Ճօզէֆ Քուքի, «Ազգու ապաւորել քարոզխօսութիւնը կը կայանայ ոչ միայն Աստուծոյ նկատմամբ խօսուած բառերուն, այլ նաև այդ բառերուն Աստուծոյ անունով ըլլալու զգացումին մէջ»: Քարոզիչի մը ինքնակրթութեան ամենագոյնն ու միանգամայն ամենակարեւոր մասն է ինքնաժողովուրդը: Ըստ Մելքիսեդէկ Եպիսկոպոսի, «Քարոզիչը պարտաւոր

է զգուշանալ և ժողովրդեան շարժումը իրեն չվերագրել, այլ միայն Աստուծոյ ծառայել (Հովուական Աստուծաբանութիւն, էջ 236)։ Քանզի քարոզիչը դեռսպան մըն է Աստուծոյ և կը յայտնաբերէ Անոր կամքը իր ժողովուրդին։ Դեռսպան մը իրաւունք չունի իր ուղածը խօսելու, այլ իր պաշտօնն է հազորդելու իր կառավարութեան պատգամը միայն։

Եկեղեցականը պէտք է խօսի այն նիւթի վրայ որ հաճելի է ժողովուրդին, այլ նիւթի մը վրայ որուն իսկապէս պէտք ունի ժողովուրդը։ Ծարտար որսորդը կը պարպէ իր հրացանը այն ատեն միայն երբ իր ոյժը նպատակի մը կը ծառայէ։ այսինքն որս մը ունի իր աչքին առջև։ Քարոզիչի մը խօսած իւրաքանչիւր քարոզը նոյնպէս պէտք է ըլլայ ուսմբ մը, մեղքով կարծացած սիրտերուն դաշելու համար։ Հակառակ պարագային՝ անիկա կը նմանի յիմար որսորդի մը որ առաւուսնէ մինչև իրիկուն հրացանածգութեամբ կը զբաղի, առանց սակայն փոքրիկ յաղողութիւն մը իսկ ձեռք բերելու, քանզի իր հրացանը որսի մը վրայ արծակելու տեղ՝ կ'արծակէ քարերու և ժայռերու դէմ, անոնց հանգէպ կարծես իր ոյժը ցուցադրելու համար։ Իր կոչման գիտակից Սկովտիացի եկեղեցական մը, Մըքլէյնի, որ մը ըսաւ։ «Աւելի նախամեծար կը համարեմ մօւրալ քան թէ քարոզել առանց յաղողութեան»։

Եթէ քարոզ մը պիտի յաջողի ու իր նպատակին պիտի ծառայէ և անոր ձգած ընդհանուր տպաւորութիւնը գոհացուցիչ պիտի ըլլայ, պէտք է որ քարոզը պատարաստուի ու արտասանուի Աստուծոյ հոգիին ներկայութիւնը վայելելով։ Այս յաղողութիւնը ձեռք բերելու գործին՝ մէջ կարի անհրաժեշտ է նաև, իբրև Աստուծոյ դեռսպան, քարոզիչին ապրած բարձր կեանքն ու հանգամանքները։

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

Շարունակելի (1)



ԿՐԾՆԱ-ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՄԱՀ ԵՒ ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆ

Իտէալիզմը կը հաստատէ անմահուութիւնը Արժէքին, Գաղափարին և Յաւիտենականին, բայց երբեք անհատին։ Ֆիլիսթ և Հէկէլ ոչինչ կ'ըսեն մարդուն անհատական անմահութեան մասին։ Իրաւ որ, ոչ թէ բնական, փորձառապաշտ մարդն է անմահը՝ հետեւաբար և յաւիտենականը, այլ՝ ողիկանը, իտէալը, արժէքաւոր մասը անոր մէջ։ Իտէալիստները սակայն զարմանալիօրէն չեն ըմբռնած թէ, իտէալը և արժէքաւոր ելիմանը յաւիտենութեան փերաբերող անձնականութիւն մը կը շինէ որ մարդուն կարողութիւնները կը տարաւորէ անդենականին մէջ։ Կատարելագործուած անհատականութիւն մը անմահ է։ Եւ հետեւաբար և մէջ անձնականից որն անհատականութիւններն ալ ևս զոյւթիւն չեն կրնար ունենալ, բոլորն ալ կը միանան ... Աստուծոյ։

Նրաթապաշտներ, դրապաշտներ և նման վարդապետութիւններու հետեւողներ կ'ընդունին մահը, կ'օրինակաւաճանեն զայն, ու նոյն ատեն կուզեն մոռնալ զայն իսպառ։ Մահուան մեծ իրողութիւնը անտեսելու իրենց այս կեցուածքը հասարակ տեղիք մըն է, վասնզի յառաջգիտութիւնը ապագային հետ կապ ունի, մարդկային ցեղին, ապագայ սերունդներուն հետ կապ ունի և բացարձակապէս Պունկտիւն մը չունի անհատին և իր ճակատագրին հետ։ Եւ յաւիտենականութիւնը եղափոխութեան նման, տարածքօրէն անանձ է։ Անշուշտ որ ի ինչեղութեան եղող մարդկային ցեղին համար մահը ամենէն անհաճոյ իրողութիւնն է, բայց ըսինք թէ մահը եղբարական է, քանի որ մահանալով կրնանք հասնիլ անմահութեան։ Մարդկային ցեղը ինքզինքը տեսականացնելու կենդանական և ֆիզիք ձեռքը, կերպով մը անմահ է, միայն անհատին համար է որ մահը նշանակաւորութիւն մը և եղբարականութիւն մը կ'ունենայ։

Յիշեալ վարդապետութիւններէն աւելի ազնիւ վարդապետութիւններ, առաւել

տրտում կեցուածք մը որդեգրած են մահուան մեծ իրողութեան առջև։ Անոնք կը ճանչնան մահուան եղբրական բնութիւնը։ Բայց կը հաւատան որ անհատը երբեք այնքան քաջ չէ եղած յանդգնօրէն պայքարելու և յաղթելու մահուան։ Ստոյիկ կամ Պուտոխտ կեցուածքը մահուան առջև անկար է, սակայն այսպէս ըլլալով հանդերձ աւելի ազնուական է քան բնապշտական տեսակէտները որոնք ամբողջապէս կ'անտեսեն մահը։ Մահուան առջև յուզական կեցուածքը որ շատ տարբեր է ոգեպաշտ կեցուածքէն ընդհանրապէս թախծոտ է, ու այս տրամուծիւնը կը յառաջագոյն անկէ որ, մարդ միշտ իր յիշողութեանը մէջ ունի որ ոչինչ կրնայ ընել մահուան առջև։ Նախաքիստոնէական մարդը կը հպատակի ճակատագրին։ Քրիստոնէութիւնը միայն կը յաղթէ մահուան։

Հնութեան մէջ, հրեաներ ծանօթ չէին անհատին անմահութեան գաղափարին։ Ձենք գտնել դայն Հին Ուրարի մէջ, տըրուած ըլլալով որ անձին ինքնագիտակցութեան զարթոնքը տեղի չէր ունեցած։ Հրեայ ժողովուրդը գիտակից էր ոչ թէ անհատական՝ այլ իրենց ցեղային անմահութեան գաղափարին։ Միայն Յօրի Քրքին մէջ կայ անհատական ճակատագրի եղբրականութեան հասկացողութիւնը։ Այսպէս չարունակուեցաւ մինչև Քրիստոսի գալուստը կանխող դարերուն։

Հելլենիսթիք դարաշրջանին, Հրեայ հօրնական ըմբռնողութեան մէջ ոգեկան էլեմենտը զատուեցաւ բնապշտականէն, կամ՝ ուրիշ խօսքով, անհատը ազատագրուեցաւ հաւաքական, ցեղային կէտէն։ Հաւաքական կեանքի մէջ անհատը իր անձնական դիմագիծը կը կորսնցնէ և ենթակայ է հաւաքականութեան որդեգրած հոգեբանութեան։ Անմահութեան գաղափարը սակայն, իրապէս յայտնուած էր Յոյն՝ և ոչ թէ Հրեայ մտածումին։

Յունաստանի մէջ այս գաղափարաբանութեան զարգացումը շատ յատկանշական է։ Ի սկզբան անհատը ճանչցուած էր իրբեմանականացու։ Աստուածները միայն անմահ էին, և ոչ թէ մարդը։ Ուստի անմահութիւնը ստորագիծին էր երկնայինին և ոչ թէ մարդկային բնութեան։ Յոյն ողբերգութիւնն ու քանասանդուութիւնը լեցուն է

անով։ Յոյները աղէկ գիտէին մահուան մարդոց մէջ յառաջացուցած լքումին, ցաւին, տառապանքին խորութիւնը։ Մահկանացու մարդկայինն ու անմահ երկնային սկզբունքները անջատուելով միացած էին միայն հերոսներու և գերմարդուն մէջ։ Մարդը կ'իջնէր ստորերկրեայ ստուերներու աշխարհը և ոչինչ աւելի տխուր էր քան իր այս ճակատագիրը։ Յոյն զգացողութեան տրտում այս նկարագիրը հետեւաբար, ձեռով, հեռի էր Եբրայեցիներու կեանքի հանդէպ ունեցած հասկացողութենէն։ Յոյները մարդկայնական սկզբունքը կրցան յայտնաբերել, բայց չկրցան առնչել գայն երկնայինին հետ։ Պէտք է ըսել որ Յոյներուն մարդկայնութիւնն էր որ ծնունդ տուաւ այս տրամուծեան։ Եւ մանաւանդ Յոյներէն է որ կը լսենք թէ աւա էր մարդոյ չձեռնիք։ Ասիկա Հնդկական բնապշտական յոռետեսութիւնը չէ որ կ'ուրանայ մարդը եւ աշխարհը ամբողջ կ'ընդունի պատրանք մը միայն։ Մարդկային տխրութեան մէջ արտայայտութիւնն է որուն համար թէ՛ մարդ և թէ՛ աշխարհ իրաւ են։ Յոյները իրապաշտ էին։ Բայց Յոյն հայեցողական միտքը երկար ժամանակի մը համար չէր կրնար հանդուրժիլ որ բացուածք մը գոյացած ըլլար մարդկայինին և Աստուածայինին միջև, որ կը դատապարտէր մարդը մահուան և անմահութիւնը կը վերապահէր աստուածներու։ Ահաւասիկ այսպէսով սկսաւ մարդոց անմահութեան տենչալու պայքարը։

Յոյն կրօնական-գիտարանական հասկացողութիւնը կը ճանչնար թէ և որ աստուածային սկզբունքը անմահ էր և թէ մարդկայինը՝ մահացու, մարդուն բանահալանութիւնը սակայն, որ աստուածային հանգամանք մը ունի, հազորակից կ'ընէր իրենց ապուռածայինին հետ, կարող կ'ընէր իրենց անոր ձգտելու և գայն ի՛րը ընելու։

Մարդկային հոգին աստուածային հանգամանք մը ունի։ Բայց հարկ է որ ազատագրուի նիւթի գերութենէն, այսպէս չի կրնար հասնիլ անմահութեան։ Անմահանիլ կը նշանակէ որ հոգին իր աստուածային հանգամանքով կը լիքէ տառույտ, նիւթական և այս աշխարհին միայն պատկանող իր պատեանը և չ'ալլափոխելու գայն։ Անմահութիւնը գաղափարական է և ոգե-

կան: Համաձայն յոյն դիցարանութեան, հոգին կ'իջնէ նրութեան և մեղաւոր այս աշխարհը, որով ժամանակ մը վերջ վերադառնալու համար իր ծննդավայրը: Դիցաբանական այս հասկացողութիւնն է որ մեծ տպաւորութիւն մը գործած է Պլատոնին վրայ: Այս պարագան կը յայտնուի մեզի փեդոնին միջոցաւ: Մարդկային դիցաբանութիւններէն ժամենէն խորունկն ու հիմնաւորն է, որ առնջուած է հին, մարմնառութեան վարդապետութեան հետ: ու այս հասկացողութիւնը այն քանի մը փորձերէն մինն է որ կը ջանայ հոգիին անցեալն ու ապագան հասկնալ:

Քրիստոնէութիւնը միայն, Յարութեան յոյսը կուտայ: ան է միայն որ մահուան վրայ տարած յաղթանակը կը պատգամէ: ու Քրիստոնէութիւնը այս յաղթանակը կը տարածէ ոչ միայն կեանքին՝ այլ բոլոր ստեղծուած աշխարհին վրայ: Այս հասկացողութեամբ Քրիստոնէութիւնը անհունօրէն զերկայ է անմահութեան Յոյն հասկացողութենէն որ ամբողջ աշխարհը կը դատապարտէ մահուան և ապականութեան: Այսուհանգերձ, Քրիստոնէութիւնը չի պարզեր հողոյ ծննդեան խորհուրդը: Հոգիին մէջ գոյութիւն ունեցող յաւիտեական եւ լիմանը յաւիտենութիւնը կ'ենթադրէ, ո՛չ միայն ապագային՝ այլ անցեալին մէջ: Պարզ է անշուշտ որ այն ինչ որ ժամանակին մէջ սկզբնաւորութիւն մը ունի չի կրնար յաւիտենական ըլլալ: Եթէ մարդկային հոգին Աստուածային պատկերին զրոյշմը ունի, ուստի, անիկա կը բարձրանայ յաւիտենութեան և ոչ թէ ժամանակին մէջ: — ոգեկան աշխարհին մէջ և ոչ թէ բնական աշխարհին մէջ: Քրիստոնէական գիտակցութիւնը այս՝ ուժականօրէն կը մեկնէ և ոչ թէ կայականօրէն (statiquement) ինչպէս որ Պլատոնականութեան մէջ յստակ կերպով կ'երևի: Մեր աստեղական կեանքը կենսաւոր աշխարհի ընդհանուր պրոցեսին մէջ, վայրկեան մըն է միայն, որ իր գոյութիւնը կ'առնէ ոգեկան աշխարհին մէջ: Այս՝ կ'առաջնորդէ մեզ ոգեկան աշխարհի նախազոյութեան ճանաչման որ որեւէ ձեռով վերա-մարմնառում (reincarnation) չունենար:

Մեր այս աշխարհը հանդիսարանն է յաւիտենութեան և անմահութեան մեծ

պայքարին, ուրիշ խօսքով personalité-ին պայքարը: Այս պայքարին մէջ հոգին անհրաժեշտ է որ տիրութիւն հաստատէ մարմնին ձգտումներուն վրայ իր յաւիտենական կեանքին և յարութեան իսկ համար: Յարութիւնն առնել, մահուան վրայ հոգեկան յաղթանակ մը տանել կը նշանակէր: ու այս յաղթանակը ոչինչ կը ձգէ մահուան իրեւապականացու մաս, բայց՝ վերացարար ըմբռնուած ոգեպաշտութիւնը կը ձգէր այդ ապականացու մասը: Վախճանաբանական ոչ մէկ ուրիշ վարդապետութիւն կրնայ մահուան եղբրական նկարագիրը մեղմել: Քրիստոնէութիւնը միայն դէմ-յանդիման կուգայ, մարդկային յիւսքը սկիզբէն ի վեր յուզող այս մեծ հարցին առջև, անոր եղբրականութեան և նշանակութեան առջև չի կրնար, չուզեր, կը մերժէ հաշտուիլ, և կը յաղթէ անոր: . . . Յաւիտենական և անմահ կեանքը կարելի է մարդուն համար, ոչ թէ որովհետեւ մարդկային հոգիին համար բնական է ատիկա, այլ որովհետեւ Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց, ընդ իւր յարոյց զմեռեալս և յաղթեց մահուան: ու լուսնեւ տակաւին, յարութեան տիեզերական հրաշքով Աստուած մարդացաւ և մարդը յարութեան փառքին արժանացուց:

Մարդկային հոգիին բնական անմահութեան վարդապետութիւնը կը գառնացնէ անհատին ճակատագիրը, կը բաժնէ զայն եղբրականօրէն տիեզերական ճակատագրէն: Ասիկա բնազանցական անհատապաշտութիւնն է: Միայն յարութեան վարդապետութիւնն է որ կ'առնջէ մարդուն ճակատագիրը աշխարհի ճակատագրին հետ: Մարդուն մարմնին յարութիւնը, աշխարհի նիւթական և ապականացու մասին ալ յարութիւնն է նոյն ատեն: Այս հասկացողութեամբ մարմինը անշուշտ կը նշանակէ ոգեկան մարմին մը և ոչ թէ նրութեան պատեանը միայն: Եթէ Քրիստոս կ'էած ըլլար, մահը պիտի չարունակէր յաղթել կեանքին և մարդուն:

Անմահութեան վարդապետութիւնը ճշշա մարտազանցական է: Մարդ թէ՛ մահկանացու է և թէ՛ անմահ: ան, ենթակայ է ժամանակի աւերին և անմահութեան, ուստի խօսքով, ան թէ՛ նրութեան և թէ՛ հոգեկան գոյացութիւն մըն է: Մահը տարաւ փելի ողբերգութիւն մըն է որ յարութեամբ

կը պարտուի և որուն պայմանը մահանալն է. ու մահը ոչ թէ բնական, այլ գերբնական՝ Աստուածային ոյժով կը չքանայ:

* * *

Երկու Ռուս կրօնական մտածողներ, Նշանակելի բաներ ըսած են կեանքի և մահուան մասին. այս երևոյթներուն առջև տարբեր յիտադեատիներու վրայ կեցած, տրամագծօրէն տարբեր ըմբռնողութեամբ տեկնելով զանոնք, մին՝ Ռօզանօֆ և միւսը Ֆէօտօրօֆ:

Ռօզանօֆին համար, բոլոր կրօններն ալ երկու զխառուր խուճերու կը բաժնուին: Խուճերէն մին, մահուան իսկ միւսը կեանքի մասին կը խօսի: Միտունդն ու մահը կեանքի ամենէն կարեւոր և Նշանակելի դէպքերն են, և անոնց փորձառութիւնը ունենալու ատեն է որ մենք Աստուծոյ զաղտփարը կ'իմանաք և կ'արժեւորենք:

Յուդայականութիւնը և գրեթէ բոլոր հեթանոս կրօնները, Ռօզանօֆին համար, ծնունդի կրօններ են, մինչ Գրիստոնէականութիւնը մահուան կրօնն է: Միտունդի կրօնները, կեանքի կրօններ են, քանի որ կեանքը իր սկիզբը կ'առնէ ծնունդէն որ է ըսել սերնդագործութեամբ: Բայց Գրիստոնէականութիւնը ծնունդը չէ օրհնած, ոչ ալ սերընդագործութիւնը, այլ՝ հմայած է աշխարհը մահուան գեղեցկութեամբ: Ռօզանօֆ կեանքին համար կը պայքարի մահուան դէմ: Իր տեսակէտով մահը կը չքանայ ծնանքով. ուստի կեանքը տեսապէս յաղթական է ծնանքով: Բայց այս պարագային մահը պարտեալ մըն է մի միայն նոր ծնունդին համար և ոչ թէ մեռնողին: Մեռնողը մահուան վրայ յաղթանակ մը նկատելը կարելիութիւն մը կը զառնայ երբ մենք անզգայ կը կենանք մարդո՞ւն և անոր յաւիտեանական ճակատագրին դիմաց: Ռօզանօֆին համար զլիաւոր իրականութիւնը և կեանքը շարունակողը, ցեսակը և սեռն է (genus) և ոչ թէ անհատը: Մեռնողով սեռը կը յաղթէ անձին, տեսակը կը շարունակէ ինքզինքը ժամանակի անհունութեան մէջ, բայց անձն է որ կը մեռնի: Ուրեմն, ինչպէս կ'երեւի ըստինքեան, մահուան եղբրականութիւնը անձին համար է և ոչ թէ սեռին. անձը, այս պարագային փորձառութիւնը կը զգայ, անոր ամբողջ աստիճանութեամբ, երբ անձը

ՆԱԶԱԿԱՆ ՎԱՆԲԵՐ

ՄԼԻՃՈՅ ՎԱՆԲ

ՏԵՂԱԿՐԱԿԱՆ. — Տարսնի սահմաններուն մէջ էր Մլիճի վանքը, Պապեոն գլեանկին մօտ: Վանքին անունը միշտ սեռական հսկող գրուած գտնուելուն՝ յայտնի չէ թէ ուղղականը Մլէճ էր յիշուի: Եկեղեցին շինուած էր յանուն Ս. Աստուածածնի:

ՊՍՏՄԱԿԱՆ. — Մլէճի վանքին ծագումը կը ֆնայ անծանօթ: Անոր յիշատակութեան կը հանդիպինք առաջին անգամ ԺԲ. դարուն վերջերը: Կը պատկանէր Պապեոնի իշխաններուն և կը նկատուէր անոնց դամբարանի վայրը: Իբրեւ Մլէճի վանքին վանահայր, ոմանք միաժամանակ նաեւ Տարսնի արքեպիսկոպոս, յիշուած կը զրոնենք հետեւեալները:

1. Սեփագնոս Արքեպիսկոպոս, 1183-1198. — Ներկայ եղած է Լեւոն Ա. Թագաւորի օժման. — Սմբատ, էջ 111: Սրուսան, էջ 74: Սրոն 1933, էջ 416:

գիտակից է ինքզինքին իբրեւ բանաւոր գոյացութիւն մը: Ի՞նչ դառն է խոստովանիլ թէ որքան ալ բարեւք ըլլայ նոր սերունդներուն կեանքը, անոնք չեն կրնար դարմանել անհանդուրժելի մահուան ողբերգութիւնը: Ռօզանօֆ իր այսկերպ արտայայտութեան մէջ ստոյգ է որ ոչինչ դիտել յաւիտեանական կեանքի մասին. այս գիտակից է միայն անկերթ կեանքի արօցելին, որ կը գոյանայ սերնդագործութեամբ: Ու այս հասկացողութիւնը — տարօրինակ է ըսել — տեսակ մը սեռային համաստեանութեան կրօն է:

Ռօզանօֆ միւս կողմէ կը պնդէ թէ Գրիստոսով չէ օր մահը եկաւ այս աշխարհ, և թէ Գրիստոնէականութիւնը ոչ մահ և ոչ Գողգոթայ, այլ՝ Յարութիւնն է և կեանք: Այս ձևով Ռօզանօֆ փախչի կ'ուզէ սեռային կենսական բռնութիւնէն: Բայց գիտենք թէ սեռը իր անկեալ վիճակով, այս աշխարհի մէջ մահուան աղբիւրն իսկ է, և անշուշտ իրեն չէ արուած յաղթել մահուան:

(Շարձակելի՝ 2)

BERDIAEV

2. Կոստանդին Նպս. Բարձրբերդցի, 1221. — Որ բոլոր իշխաններուն և եպիսկոպոսներուն միաձայնութեամբ ընտրուեցաւ կաթողիկոս. — Միխայիլ Ասորի, Երուսաղէմ, 1871, էջ 516:

3. Տէր Գրիգոր Առաջնորդ, 1240. — Խաչայեան, Ձեռագիր տետր:

Հոս թաղուած է, 1258ին, Լեւոն իշխան, որդի Կոստանդին Պայլի, երիտասարդ տարիքի մէջ վախճանած. — Սիւ. էջ 74: Հեթում (Ա.) Թաղաւորի ժամանակ Կիլիկիա եղած է Միւհեաց Սարգիս եպիսկոպոսը և «պատիւ յուր՝ ընկալեալ ի նմանէ, և տեղի հանգստեան» զաւազ Մէլիւին. և բազումս ճգնեալ անք՝ գնաց ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ. — Օրբէլեան, Բ. էջ 88-89:

Ըստ Սամուէլ Անեցիի մէկ յիշատակութեան, 1274ին թուրքերը գերեցին «զաւազ Միլիւնս և քնակիչներէն սպաննեցին վեց հոգի. — էջ 162:

4. Սեփանոս Արքեպս. Կրակցի, 1293-1320. — Որդի Ամբակումայ կամ Պակէի (+ 1301) և Ենոֆորի, Հայր Զապուլունի (+ 1299), Ներսէսի (+ 1302) և Սիր Գրիգորի: Ան գրած է Նաւօրհնեաց Կանոն մը: Օրինակել տուած է, 1316ին, Աւետարան մը, Հարցի Լեւոն քահանայի, ընտիր զրչութեամբ և շքեղօրէն նկարադարձ, և կտակած է որ իր մահէն յետոյ ժառանգութիւն մնայ Աւագ Միլիւն սուրբ Աստուածածնին (Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 1950). Նաև Յաճախապատում մը, որուն վրայէն կատարուած է այդ զրբին տպագրութիւնը, 1737ին, Կ. Պոլիս (Սիւ. էջ 74): Անանուն գրիչը կը վկայէ թէ արագումն ինչ յաւել սա յաւուրս իւրի սուրբ վանս Միլիւնոյ (Յաճիս. էջ մկ): Ան մասնակցած է, 1307ին, Սիրի մէջ զումարուած ժողովին (Ազգ. էջ 1784):

5. Վարդան Արքեպիսկոպոս, 1342. — Սիւ. էջ 271:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Փոքր է արդիւնքը որ հասած է մեղի Միլիւն վանքէն: Մանօթն կեանքները միայն:

Ա. — Յովսէփ Գրիչ. — Միլիւն Անապատին մէջ օրինակած է Աւեստարան մը, 1183 թուին. — Սիւն, 1933, էջ 416:

Բ. — Գրիգոր Գրիչ, 1198 թուին հոս պկած է օրինակել մէկ Աւեստարան, զոր աւարտած է Սկեռայի մէջ: Աւետարանին

ստացողն է եղած Ստեփանոս քահանայ. — Յիւլ. Ձեռագրաց, Ա. էջ 614:

Գ. — Կոստանդին Քահանայ, Մաղկող, Միլիւն մեծ խմբարանին մէջ ծաղկած է Աւեստարան մը, զոր օրինակած է Գրիգոր Քահանայ, 1240ին, «յոյախարհին Կիլիկիոյ», Տաթևի մեծահոգակաթոնէն ստարագրեալ Սարգիս եպիսկոպոսին համար. — Խաչայեան, Ձեռագիր տետր, ըստ որում մագաղաթեայ սոյն Աւետարանը 1921ին կը զըտնուէր Աջապահեան Մատթէոս էֆ. ի քով:

Դ. — Ստեփանոս Գրիչ, 1294-1307, որդի Կոստանդ Քահանայի. — Օրինակած է Կեանքները:

1. — Մայր Մատեոս, 1294ին, կամ 1342ին, Տարսոնի և Միլիւն Արքեպիսկոպոս Վարդանի համար, որուն եզրայլը թորոս՝ փակակալն է Միլիւն սուրբ ուխտին (Ձեռ. Ս. Ս. Թ. 2673): Ձեռագրիս լե թիւ տետրին վերջին էջին ստորագր. (էջ 644) տարբեր մեղանով կը կարգացուի. «զրեց. չիւզ թ՛վ. Հայոցոյ: Սակաին նոյն թուականին իրբև արքեպիսկոպոս կը յիշուի Ստեփանոս Կրակցին իոկ Վարդան անունով եպիսկոպոս մը կը յիշէ Աիւնան 1345 թուին (Սիւ. էջ 271):

2. — Մայր Մատեոս, 1294ին կամ 1297ին, Պակէի որդի Ստեփանոս Արքեպիսկոպոսին համար. — Tisserant, Codices Armeni, էջ 344-353:

3. — Յայնուրիւն Տեսլեանն Յովնանու, Պրոֆորոսի, 1307ին, Կոստանդին Քահանայի համար. — Հ. Ձ. Հիշատակարաններ, Լ. Ս. Ուշիկեան, էջ 53:

Ասոնց վրայ կրնանք աւելցնել նաև.

Ե. — Մատթէոս Քահանայ, Գրիչ, Միլիւն Անապատէն, աշակերտ Բարսեղ Վարդապետի, որ Աղբերջ վանքին (= Գլածորի) մէջ, ի սէլ ձոր, օրինակած է:

1. — Հաւաքածոյ, 1283ին, Ներսէս Ռեւորդի համար, որուն մօտ եկած է աշակերտելու. — Տաշեան. Թ. 571:

2. — Հաւաքածոյ, 1284ին, որուն ըստացողն է «Տաճաւի» [Տաճ Ալիւ], կին Կոստանդին Պայլի. — Տաճ. Թ. 382:

Մատթէոս Քահանայ իր այս երկու ընկերներին հետ յիշատակարանները գրած է չափաբերական տողերով, որոնք շատ քիչ կը տարբերին իրարմէ (Տե՛ս, Տաշ. էջ 1039 և 834):

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Կիր. 1 փետր. — Ս. Գատարազը ի Ս. Հրեշտակապետ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Գարգեհ վրդ. վերթախնէսեան:

Յետ միջօրէի, Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեանի նախադառնութեամբ, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Ս. Սարգսի նախատեղը:

● Բշ. 2 փետր. — Մրցոյց՝ Սարգսի եւ Ասովմանց զօրավարաց: Ս. Գատարազը՝ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի հնազարեան Ս. Սարգսի մատրան մէջ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Հայրիկ վրդ. Ասլանեան, Յաւարտ Ս. Գատարազի կատարուեցաւ տարեկան հոգեհանգիստեան պաշտօնը, Ս. Աթոռոյս մեծ բարերար Վսեմ. Գալուստ Պէշ Եփրէմիկեանի ծնողաց հոգեացն ի հանգրիւտ: Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Գէմհանեանի նախադառնութեամբ:

● Կիր. 8 փետր. — Ս. Գատարազը՝ Ս. Յաւարտեան Տաճարի մեր Գողթթայի վերնամասերան մէջ մատոյց Հոգ. Տ. Կիրեղ վրդ. Գաբրիէեան:

● Դշ. 11 փետր. — Կէսօրէ վերջ, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ հանդիսարարպէս պաշտուեցաւ վարդապետ Նախատեղը, Գեր. Տեղապահ Սրբազան Հոր նախադառնութեամբ:

● Եշ. 12 փետր. — Տօն Մրցոյ վարդապետ զօրավարաց: Հանգրիւտաւոր Ս. Գատարազը՝ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ սեղանին վրայ մատոյց՝ ըստ ընկալեալ սովորութեան, Ժառ. վարժարանի եւ Ընծայարանի Տեսուչ՝ Հոգ. Տ. Հայկազուն վրդ. Արքանամեան, Հոգ. Տեսուչ Հայրը կարգաց ներկնչուած է հոռւ քարոզ մը ընարան ունենալով՝ Վարդան քաջ նահատակ որ վանեցեր զԵնամին, վարդապետն արեամբ թաղապետի զեկեղեցիք, եւ ի միջի այլոց ըսաւ. «Վարդապետ հերոսամարտը մեր պատմութեան մէջ եւ սերունդներու գիտակցութեան առջեւ, աւելի է քան Մրցոյ պարզ օտնակատարութիւն մը, ըլլալու համար գոյութեան պայքարի խորհրդանշանի տօն մը, ինչպէս երէկ, այնպէս ալ այսօր»:

«Ռազմական տեսակէտով չէ որ մեծ ու նուիրակն կը մնայ այս հերոսամարտը, Բիրտ ուժին զէմ իրաւունքի եւ խղիւր ազատութեան պայքարն է ան: Ազգերը բարձրագոյն ոգեւորութեան, ինքնամոռացութեան մէջ միայն այս վիճակին հուզան, ամէն ինչ ի սպաս զենքու արդար գառի մը եւ զաղափարի մը սիրոյն»:

«Նիւշաւտ Հայ Ժողովուրդի իր գրաւոր պատմութեանը մէջ, առաջին անգամ չէր որ կը պատերազմէր, երբ գիտէնք թէ մեր ամբողջ պատմութիւնը տեւական պայքար է եղած, ընդդէմ Ասորեստանի, Գարգիստանի, Հաւսիմի եւ տա-

կաւին ուրիշներու: Մեր պատմական երբ նոր չէր որ ինքզինքը կ'իրազդէր, իր գոյութեան պայքարը կը մղէր, սակայն վարդապետաց գոյաւարաւ գիտելիք մանով մեծնելու կոխն էր:

«Հայ Ժողովուրդին պայքարը սրտազին ոգեւորումն է եղած իր ազատութեան, իր կրօնի, իր արժէքներուն ի խղիւր, Մեզի դրացի ու ժամանակակից Ժողովուրդները որոնք աւելի նիւթական արժէքներու կարեւորութիւն տուին, կորուսեցան: Սխալած էին վարդապետք եւ սխալած էին Հայը երբ մեռած է, ապրեցնելու համար իր հոգեկան եւ բարոյական արժէքները:

«Աւարազը ռազմավար մը չէ լսկ, արիւնը չէ անոր զաւոյնիքը, անիկա ինչպէս ինչ մը ունի զմէջ երկնքին տանելու, անոր խորհուրդին խառնելու համար: Աւարազի կամքի շարանը, հերոսներու շարան մը չէ միայն, այլ օտարերու:

«Վարդապետ հերոս մը չէ միայն, այլ նաև սուրբ մը, որ իր Ժողովուրդի փրկութիւնը չէ կոպեր նիւթական պայմաններուն եւ մարդկային առաքիւնութեանց, այլ անհուն զաւիթ նպատին, մարդկային կարելութիւնէն գտնուող բարեգոյնին հասնող սգին: Այս իմաստով ան կը տարբերի պարզ հերոսէն ու կը դառնայ Սուրբ մը, որ ինքզինքը իր ուժերու զեղումին մէջ տառնապատկեալ, անհուն զաւիթ նպատին բանալու արուեստը ունի:

«Վարդապետաց պատերազմը կը նկատուի առհասարակ մեր Ժողովուրդի զինուորական առաքիւնութեանց հանդէսը. սակայն անիկա գործն է առաւելաբար հոգիի մարգերու, հայ կղերին, որոնք մեր ազգին հոգեկան կեանքը իրենց երակներուն մէջ հոսեցուցին եւ եղան այնպապանն ու խորհուրդը անոր, ինչպէս հոգեկան արդիւն ալ Փիլիթեական գոյութեան:

«Հայ կղերին զհաւաքութեան զերթ՝ փառստեալուն չի կարտօր, անեւք մեր պատմութեան նշանը, իմաստօթիւնը, եւ զանաբնութիւնը կը խորհրդանշեն: Լուսաւորութիւնն ունի, Ոսկեղաւառ սերունդը, Գահաւանիքն եւ անոնց յաշնդները մեր Ժողովուրդի փառքն ու խղճմանքը կը կայմեն:

«Աւարազի նախատարաւոր Ղեւնդեանց հոգեմարտն է նոյնպէս՝ եւ զուցէ առաւելաբար՝ վարդապետաց ետեւ կեցած են Ղեւնդեանք՝ իրեն զպապանակն ու սգին բովանդակ շարժումին: Այնքն ու Եկեղեցին թով թովի եւ իրարմէ անբաժան կը մղեն պայքարը Աւարազի զաւոյնի վրայ:

«Հայերենիք սերը եւ կրօնի կրաւրքը, այս երկու նախնական գրգռումները երբ կը լծուին իրարու հետ ազգի մը հոգիին մէջ, ալ Իրեցադնութիւնն է որ կը սկսի նոյն: «Հայր մեր զաւեստարանն անաւանք, եւ մայր՝ զԱռաքելական Եկեղեցին՝ Հայաստանեայց: այս է բանակին կարգաթուր, ո՞վ կըրայ կեցնել այսպիսի ոգեւորութեամբ շարժող ուժը:

«Տակաւին՝ երէկ, վարդապետն տօնը ուրիշ պացուսներով կը խօսէր մեզի: Իր արարը Ազն

գերազանցել են մինչև մտաւորական և քաղաքական, ուրիշ զգալի փոփոխություններով կը դիմադրեն զայն, Անիկա անցնելով մեծագործութիւնն էր, և ապագայ տեսիլքը, աւելին՝ մեր ժողովուրդին մեծ խոյանքը: Այսօր հերոսներ և սուրբեր չեն խօսիր մերի, արժէքներ՝ օրոնսով բան մը արժանէ մեր պատմութեան մէջ:

Շնորհ դարեր մութ և արիւնոտ. Հայ քաղաքական ազատութեան ծիրանին յաճախ պատառ պատառ ինկաւ բռնակալներու ոտքերուն կոխան, իր ծալքերուն մէջ ծրարած երբեմն արքանք և երբեմն արիւն. Սակայն Վարդանանց ոգիին բացը միշտ բնկրելեցաւ դարերու և սերունդներու դիմաց, լուսաւորելով մեր հերոսական յուշերը և գալիք վարդապետները:

Անոր համար Վարդան և Վարդանանք, Հայ ժողովուրդի համար անհատներ չեն միայն, այլ մարմնացումը հզօր և անանուն գաղափարի, ժողովուրդները պայքարումը և ինչին անունը նկատմամբ, որոնք իրենց համար մեանիլ չդիտեն: Վասնզի ինչ որ արեւելով կը գրուի, դարերու համար է:

Ո՛յ, մէկ ժողովուրդ դուցէ պատմութեան մէջ, մղած է այն անօրինակ պայքարը՝ զոր մղած ենք մինք մեր հոգեկան և մտաւոր երջանկութեան ի խղիւրդ: Արեւելքի և արեւմուտքի պայքարը, ոչ մէկ տեղ այսպիսով ընդլայնած է օսմանները պատմութեան արիւնոտ տառապանքի: Վարդանանց պատերազմը մարմնական կռիւ մը չէ, այլ հոգեւոր առաքինութեան մեծագործութիւն մը, ինքզինքը իրազօրծելու կերպ մը, դիմագծելու, լուսաւորելու և այլակերպելու հայուն մարտիրոս ոգին:

Վերստոնէական համալուծումներով ուժաւորուած՝ ազգային գիտակցութեան և բարոյական կեանքի մղումովն է որ՝ մեր Նախնիք՝ 451ին խղիւրդին Աւարայրի անհաւաքող պատերազմին, որ եղաւ այն ճակատամարտներէն, որոնց մէջ յաղթող կողմն է որ կը կրօնեցնէ միշտ:

Թող միշտ կենդանի մնայ այդ ոգին Հայ ժողովուրդի մէջ, ինչպէս երէկ, այնպէս ալ այսօր և վաղը, ոգին՝ որ դարերով ապրեցուց մեր ժողովուրդը և կ'ապրեցնէ այսօր անհաւաքած մեզի պարտադրուած մեր պանդխտութիւններուն մէջ: Թող մեր կենեքին մէջ յաւիտեան պայծառ մնայ Վարդանանց պատերազմը և անոր արթնացած գաղափարը, որպէսզի մենք կարենանք մեր պատմութիւնը շարունակել նշարիտ քաղաքներում և հոգեւոր առաքինութեան, ասով փառաւորելու զանուն Ամենաաւագ Ներդրութեան որ է օրհնելու յաւիտեան ամէն:

Նըգեցողութիւնները ղեկավարեց Գր. Սահակ Գալպանեան: Յաւարտ Ս. Գատարազը, Գեր. Տեւրդապետ Սրբազանը նախագահեց օրուան յատուկ հոգեկան քստեան պաշտամունքին:

● Ուր. 13 Փետր. — Ըստ իրական քուգրութեան, Ս. Գատարազ մատուցուեցաւ ուղղա-

փառ առաքւոյ Ս. Մարկոս հնադարեան տաճարին մէջ: Ժամադարն էր Հոգ. Տ. Զաւէն Արդ. Զինչիւնեան: Գարոգեց հանդիսապետ Սրբազանը, Տ. Սուրեն Եպս. Քէմանեանի որ անդրադարձաւ քրիստոնէական առաքինութեանց մարդոց մէջ ստեղծած մեծութիւնն: Յետ Ս. Գատարազի Միաբանութիւնը պատուատիրուեցաւ առաքւոյ Տեւրդ. Տեւրդ. Հանդիսարար Երթ և և դարձին կը նախագահէր Գեր. Տ. Սուրեն Եպս.:

● Շր. 14 Փետր. — Երեկոյեան ժամերգութեան առնել, Գեր. Տ. Սուրեն Եպս. Քէմանեանի ղեկավարութեամբ կատարուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին զիջաւոր խորհրդներուն և քրիստոնէական վարդապետութիւնը:

● Կիր. 15 Փետր. — Բուն բարեկեցան: Փակեալ խորանի Ս. Գատարազը, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Կիրեղ Արդ. Գարեկեան: Մեծ պահոց առաջին օրուայ առաքողութիւնը եղաւ խորհրդարար և առնելու:

● Ուր. 20 Փետր. — Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու զարդուան տոնին նախատեսը պաշտուեցան Մայրավանքի գրչագրաց մատենադարան՝ Ս. Թորոս Նիկողեզյանի մէջ, Գեր. Տ. Սուրեն Եպս. Նախագահութեամբ:

● Շր. 21 Փետր. — Մերոյն Թեոդորոսի զօրավարին: Ս. Գատարազը ի Ս. Թեոդորոս մատոյց՝ Հոգ. Տ. Յշական Արդ. Միխայել:

— Յետ միջօրէի ժամը 3ին, Գեր. Տեւապահ Սրբազանը, ի զուգիւ Հոգեւոր Միաբան Հայրեւոս, Վարդապետ Ս. Սուրեն Եպս. Քէմանեան, Կիրակոստոն և վարդուան նախատեսը պաշտուեցան մեր Գողգոթայի մատրան մէջ, նախագահութեամբ Կիրեն Վարդապետութեան Տ. Յղիւն Արքեպս. Տէրութեանին:

● Կիր. 22 Փետր. — Արտաման. — Առաւօտեան ժամը 5.45ին, Գեր. Տ. Սուրեն Եպս. Քէմանեանի ղեկավարութեամբ Հոգեւոր Վարդապետ Հայրեւոս մուտք գործեցին Ս. Յարութեան Տաճար: Գողգոթայի ուխտէի ետք առաւօտեան ժամերգութիւնն ու Սուրեն Գատարազը կատարուեցան մեր վերնայարկի Գողգոթայի մատրան մէջ: Ժամադարն էր Հոգ. Տ. Միխայել Արդ. Կիրենեան: Ապա, նախագահութեամբ Գեր. Տեւապահ Սրբազանը, կատարուեցաւ երբեք մեծանուն թափօր Ս. Կիրեղմանին և պատանաւորային շուրջ և վերջապէս մեր վերնամասերուն մէջ: Պաշտուանքն ետք, Գեր. Տեւապահ Սրբազանը Հայրեւոս, ի զուգիւ Միաբանութեան վարդապետ Մայրավանք:

● Ել. 26 Փետր. — Կէսօրէ վերջ: Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, Գեր. Տեւապահ Հոգեւոր Վարդապետութեամբ, կատարուեցաւ Տաճարեկան առաջին նախատեսը, մեծ վայելուչ հանդիսաւորութեան, ապա կատարուեցաւ Անդադատան:

իրկնազէմին կատարուեցաւ կարգ ձեկեցէիս և զնգման, նախադասութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն Յպո. Գեմահաններ:

Գիշերը ժառանգաւորաց վարժարանի դաշտին վրայ կը վառէր աւանդական կրակը:

● Ուր. 27 փետր. — Տեառնընդառաջ: Հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաւարին մէջ մատոյց և քարոզեց՝ Հոգ. Տ. Սերովբէ վրդ. Մանուկեան, Եպիսկոպոսական խոյրի զլուխ:

«Տէր ողորմեայնէն առաջ Գեր. Տեղապահ Սըրբազան Հայրը բրաւ հետեւեալ ծանուցումը. —

Սիրելի ժողովուրդ Հայոց,

Ս. Աթոռոյ, Հարաւային Ամերիկայի պատուակալ նուիրակ, Հոգ. Տ. Սերովբէ վրդ. Մանուկեան, այսօրուան ոտբք և անմահ պատարագին մէջ խնդրամատոյց կ'ըլլայ որպէսզի ազութենք բոլոր այն աղինք և մեծանձն ազգային ներս հոգիին՝ որոնց զաւակները իրենց լուսաներովը աշխատեցան որ այս ազգապարծան և ոտբք Տան կանթեղներուն ձեկը չսպառի լիբրպէս զի այս Հաստատութեան նովանին ներքև ապաստանած հայրենակիցներու կարօտեալ և կարկառուն ձեռքերը պարագ չմնան: . . . »

Սիրելի եղբայրներ և քոյրեր,

Եթէ տալ հանայք է, առնելն ալ երախտագիտութիւն: Տուողն ու առնողը կը հոգեխառնուին այս քաղցրութեան մէջ. թող Տէրը ընդունի աւանդ լուսաները, ինչպէս. ընդունեց այրի կնիշ երկու լուսան և մոգերու կնիշուն և զվառուր. թող Տէրը լոյսբուր մէջ հանգչեցնէ բոլոր անոնց հոգիները որոնց որդիները կը շարունակեն իրենց պայքերուն աղնիւ առաքինութիւնները:

● Եր. 28 փետր. — Ս. Կիրղի երևադիմացւոյն: Առաւօտեան ժամերգութեան Ս. Ստեփանոսի մատան հանդիսութեան կը նախադանէր Հոգ. Տ. Պարգե վրդ. Վրթանէսեան ժամերգութենէն ետք: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յատրեանց Մայր Տաւարին Ս. Ստեփանոս մատան Ս. Կիրղի սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Օշական Արդ. Մինասեան:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Ել. 12 փետր. — Կեօսբէ վերջ ժամը 3 ին, Տեղապահ Սըրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Գեր. Տ. Ռաբէն Արքեպո. Մանասեանի, վարչական գործերով Խարայէլ մեկնեցաւ:

Գեր. Սըրբազանները վերադարձան երկուշաբթի 16 փետրուար, յետմիջօրէի ժամը 3.30ին:

● Դլ. 25 փետր. — Յետ միջօրէի ժամը 3 ին, Հոգ. Տ. Սերովբէ վրդ. Մանուկեան, Ս. Աթոռոյ Միաբաններէն և Հայրապետական նուիրակ նւրպայի, ժամանեց Ս. Աթոռ. Հոգ. Հայրապետը իբրև Ս. Աթոռոյ նուիրակ մեկնած էր Հարաւային Ամերիկայ:

Ս. Աթոռ իր ժամանելէն ետք, նախ այցելեց Ս. Գլխաղրի մատուռը. իր ուխտը ընելէ ետք, Հոգեշնորհ Հայրերու ընկերակցութեամբ բարեբացաւ պատրիարքարանի զանիշը ուր տեղի ունեցաւ ջերմ ընդունելութիւն մը: Խօսք առին Գեր. Տեղապահ Սըրբազանն ու նուիրակ Հոգեշնորհ Հայրապետը:



Մ Ի Ա Ա Ա Ն

Մ Ի Հ Ի Ա Ն ԶՈՒԼԱՅԱՅԱՆ

Տաւալ կ'արձանագրենք ժամը Ս. Աթոռոյ աւանատուր միաբաններէն Միհրան Զուլֆայանին, որ տեղի ունեցաւ 19 փետրուար 1953 կէսօրէ առաջ ժամը 10ին:

Հանդուցեալը ծնած էր Ատանա, 1872ին, Ս. Աթոռոյ Միաբանական Ուխտին անդամակցած էր 1936ին:

Թաղման արարողութիւնը կատարուեցաւ 20 փետր. 1953ին, և մարմինը ամփոփուեցաւ Զամթաղի կից գերեզմանատան մէջ:

Շատրեկն յարգուած և շատերուն ծառայած այս բարի ծերունին իր ետև կը ձգէ եկեղեցաւոր և ազգաւոր Միաբանի մը յիշատակը:

Հանգիստ իր հոգիին:



ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՑՈՒՑԱԿ ԳԻՐՔԵՐՈՒ

ՄԻՐՈՑ ԹԱԿՈՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆՆԵՐ

Յորդանանեան ժիււ

ԱԳՆԵՍ, բարոյակէպ, հայաստան թրքերէն, Գ. տպ. 1912, էջ 185:	120
ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ, Եղիշէ պատրիարք Դուրեան, տպ. 1934, էջ 478:	250
ԱԶԳԱՅԻՆՈՒՄ, Մ. արքեպս. Օրմանեան, Գ. հատոր, էջ ԺԵ + 3377 - 5532, ՂԵ - ՄԻ:	1500
ԱԿԱՄԱՅ ԱՆԳՐԱՅՈՒԹԻՒՆԻՔ Տ. Գրիգոր ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ. ԱՂԱՅԱՆԵԱՆ ԿԱՐՏԻԱԼԻՆ իր «Հով- ուական Թուրքերուն» առիթով, Եղիշէ վրդ. Տէրաւեան, տպ. 1951, էջ 42:	100
ԱԿԵՂԴԱՄԱ (Բանաստեղծական), Եղիշէ վրդ. Տէրաւեան, տպ. 1948, էջ 48:	100
ԱՅԲՈՒԲԵՆՔ ԱՅԲՈՒԲԵՆ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ, Եղիշէ Արքեպս. Դուրեան, տպ. 1928, էջ 72:	100
ԱՆԳՐԱՅԻՆԱՐԶԵԱՆ ԱՐԶԱԳԱՆԳ, Մ. Վ. և Վ. Ա., տպ. 1912, էջ 32:	50
ԱՆՈՒՐԶԻ Ի ՍԻՕՆ, տաղաչափեալ, Մ. Թաթաւ, տպ. 1869, էջ 44:	20
ԱՆՑՈՐԴԻ (Բերքաւածներ), Եղիշ վարդ, տպ. 1946, էջ 112:	500
ԱՆԵԱՐԱՆԱՅՈՒԹԻՒՆ համառօտ, Գ. Ս. Խաչապեան, տպ. 1874, էջ 364:	200
ԱՌԱՔԵՆԼՈՑ ԵՄԻՒՂՈՎ, Թորգոմ պատրիարք Դուրեան, տպ. 1939, էջ Ը + 239:	200
ԱՌԱՔԵՆՈՒԹԻՒՆ ձԱՄԱՆ, կամ ՄԵՆՏՈՐ ՄԱՆԿԱՆՑ ԵՒ ԵՐԻՏԱՍՍԱՐԴԱՆ, Տ. Հ. Թ. Սաւալանեան, Գ. տպ. 1888, էջ 324:	200
ԱՐԵՒԵԼԻԱՆ ՊԵՆԱՊԱՏԱԿԱՆԸ ԵՒ ՎԵՐԵԿԱԸ, Գիւտ եպոս., տպ. 1937, էջ 236:	200
ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻ, Բ. տպ. 1946, էջ 196: (Կազմուած),	150
ԱՒԵՏԱՐԱՆ առձեռն, Գ. տպ. 1898, էջ 343:	100
ԱՒԵՏԱՐԱՆ ԱՏԵՆԻ, չորս աւետարանիչներու պատկերներով, Բ. տպ. 1869, էջ 272:	500
ԱՒԵՏԱՐԱՆ ԻՆՂԱՐԵՐԻՑ, չորս աւետարանիչներու պատկերներով, Բ. տպ. 1900, էջ 13:	250
ԱՒԵՏԱՐԱՆ ՃԱՇՈՒ, Տօնացոյցի Բ. հատորով միասին, տպ. 1868, էջ 257 + 83:	500
ԱՌԽՏ, վէպ, Թորգոմ. Մ. Բազաղեանց, տպ. 1887, էջ 363:	150
ԱՂԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆ ՏՊԱՐԻ ՍՈՎԱՐՏԻ ԵՒ ԵՐԱՍԱՂԵՒԻ ձեռագրին, Սահակ եպոս. Խաչապեան, տպ. 1898, էջ 95:	100
ԱՌԱՔԻՏԻՈՒԹԻՒՆ կամ Ուր մասնակց բանի հայերէն Քերականութեան, Եղիշէ արքեպս. Դուրեան, Ե. տպ. 1933, էջ 175:	150
ԱՐԱՐԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, Թորգոմ պատր. Դուրեան, տպ. 1940, էջ 171:	150
ԱՐԱՐԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ, Եղիշէ պատր. Դուրեան, տպ. 1936, էջ 114:	100
ԱԵԹԱՍԻՒՆ ՍԱՅԼԸ, Թորգոմ եպոս., տպ. 1928, էջ 24:	50
ԲԺՅԵԿԵՆ ԳԻՐԳԸՆ ՓՐՑՈՒԽԸ ԷՋԵՐ (բարոյալից պատմաւածներ), Ռուբէն Սևակ, տպ. 1943, էջ 192:	200
ԲՈՂՈՔ ԵՐԿՐՈՐԶ ԱՌ ԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՆ, զոր խնամարարաւ մասնացանկ ամբողջ Միաբանութիւնն Ս. Երուսաղէմի, տպ. 1861, էջ 39:	30
ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ, պատմութեան պատմութեան, Սահակ եպոս. Խաչապեան, տպ. 1888, էջ 383:	150
ԲՈՎԱՆԴԱՎՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒՊԱՆԿԱՆՈՒԹԻՒՆ, ընկերալի իրաւանց, արաբութեանց եւ տալի- տութեանց ի Տեփրիկան Սուրբ Տեղիս, Սահակ վրդ. Խաչապեան, Բ. տպ. 1890, էջ 132:	50
ԳԱՆՁԱՐԱՆ ԱՂՕԹԻՑ, (պատկերազարդ), Գ. տպ. 1951, էջ 167: (Կազմուած):	200
ԳԱՆԱՅԱՐԱՐԻՔ, Յաջորդութիւն Վանաճաղ Ուսման Սուրբ Կարապետի, (յատակազարդ), Կարա- պետ վրդ. Լուսաբարեան, տպ. 1912, էջ 174:	150
ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԶԱՍՏՈՒԹՈՑ, թարգմ. Տ. Հ. Թ. Սաւալանեանց, տպ. 1888, էջ 171:	100
ԳԻՐԻՔ ԲՆՈՒԹԻՒՆ, կամ Հաւաքածոյ սքանչելեաց աշխարհի, թարգմ. Օր. Մարիանէ Բաւալ, տպ. 1886, էջ 179:	150
ԳԻՐԻՔ ԽՈՍԱԳՅՈՒԹԻՒՆ Հայ - Տանկ., Տէր Գրիգոր Ղ., Գ. տպ. 1882, էջ 80:	50
ԳՈՎԱՍՏԱՐ [ՏԵՏՐԱԿ ԳՈՎԱՍՏԱՆԸ], երկու մաս, երկրորդը՝ հայաստան թրքերէն, ԺԲ. տպ. 1914, էջ 120:	100
ԳՐԻԲԻ ԱՌԱՔԵՆԼՈՑ, առձեռն, Գ. տպ. 1877, էջ 440:	100
ԳՐԻԲԻ ԱՌԱՔԵՆԼՈՑ, ժամբարդիւր, տպ. 1876, էջ 581:	100
ԳՐԻԲ ՈՍԿԵՂԵՆԿ, Սամաւէ ռաբբի հրէի, թարգմ. Մեղիքեանց զպիւր, տպ. 1867, էջ 158:	100
ԳՐԻԳՈՐ ԿԵՍԱՐԱՅԻ ՊԱՏՐԱՐԻՔ ԵՒ ԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ, իր մանուան երեմիաբարեանական առիթ, Ա. Ալաթյանեան, տպ. 1936, էջ 249:	150
ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԱՊԵՏԻ ԿԱՄԱՆՈՒԹՈՑ ԿԱՄ ԴԱՐԱՆԱՂՅՈՑ ԺԱՄԱՆԱԿԱՐՈՒԹԻՒՆ, հրատ. Մեռ- ուալ վրդ. Նշանեան, տպ. 1915, էջ 24 + 667:	350
ԴԱՍԱԳԻՐԻ ԸՆԹԵՐԱՅՈՒԹԻՒՆ, Ս. Գ. Փափաղեան, Գ. տպ. 1869, էջ 224:	100
ԴԱՍԱԳԻՐԻ ՓՈՒԱՐԳՈՒԹԻՒՆ, Ս. Գ. Փափաղեան, Գ. տպ. 1869, էջ 140:	50
ԴԱՍԱԿԱՆ ՄԱՆԱԿԱՐՈՒԹԻՒՆ, Եղիշէ պատր. Դուրեան, տպ. 1935, էջ 2 + 86:	100
ԴԻՏՈՂԱԳԻՐ, Մաղաքի արքեպս. Օրմանեան, տպ. 1915, երկուսն, էջ 48:	50
ԴՐՈՒԱՅԵՐ ՄԱՆՈՒԿ ԹՄՈՒՆԻ ԿԵԱՆՔԸ, Կաղանկէ հայ մանկաներու, պատկերազարդ, Եղիշէ արքեպս. Դուրեան, Բ. տպ. 1950, էջ 62:	100

(Շարունակելի)

1953-ի «ՍԻՈՆ» ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՅՐՈՒՆԱՊԷՄԵՆ

Միաբան Ռաֆայել Ճէնազեան՝
Տիար Յակոբ Արսէնեան՝

Տիրացու Նուպար Շապահեանին (Պոլիս) :
Արժ. Տ. Արսէն Քչէյ. Վարժապետեանին (Ռուս
մասնիկ) :

Շ Ն Ո Ր Հ Ա Կ Ա Լ Ի Ք

Խորին շնորհակալութեամբ ստացած ենք Ս. Արուոյս Միաբան եւ Լոս Անճելըսի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ՝ Հոգ. Տ. Տիրայր Վրդ. Տերփեհեանէն 35 Յորդանանեան Տիմարի նուիրատուութիւն մը Ս. Արուոյս՝ Ս. Թարգմանչաց վարժարանին :

Կ'աղօթենք որ Տերը ըլլայ վարձահատոյց մեր սիրելի եւ Միաբանակից եղբօր, այս ազնիւ արարին :

ԿԻՐԻՆՂ ԱՐՂ. ԳԱՔԻԿԵԱՆ
Տեսուչ Մրցոց Թարգմանչաց Վարժարանի

ՎԱՍՆ ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ “ՍԻՈՆ”Ի

Սան Սալվատօրէն Մեծ. Տիար Եղիա Գ. Պայայեան

Տիմար Յորդանանեան 3.250 Ֆիլս :

Ամերիկայէն Տիկին Լուսաբէր Քեչեչեան՝ 300 Ֆիլս :

Փարիզէն Մեծ. Տիար Ա. Բամպուլեմեան՝ 250 Ֆիլս :

Վարչութիւն «Սիոն»ի .

Շնորհակալութեամբ ստացանք Խմբագրութեանս ղրկուած 20 օրինակ «Փունջ» զրոյիկէն :
Հեղինակ՝ ԱՐՓԻԱՐ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ — Ամերիկա :

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

Բանասէր — Հայկաբան — Պատմաբան՝ հանգուցեալ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱԲԻԿԵԱՆԻ

ԲԱՌԳԻՐՔ ՍԵՐԱՍՏԱՀԱՅ ԳԱՒԱՌԱԼԵԶՈՒԻ

Երկասիրութիւնը, պսակեալ իզմիրեանց Գրական Մրցանակաւ
Էջ 682 Գին 15 Շիլին

Յ. ՕՇԱԿԱՆԻ

ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Ե. ՀԱՏՈՐ

“ԻՐԱՊԱՇՏՆԵՐԸ,,

(Մուտք, Արփիար Արփիարեան, Լեւոն Բաւալեան, Գրիգոր Զօհրապ,
Հրանդ, Տիգրան Կամսարական, Արեակ Զօպանեան, Սիպիլ,
Հրանդ Ասատուր, եւ Վերջաբան մը) :

Էջ 484

Գին 15 Շիլին